

APPENDIX TOMI PRIMI OPERUM S. BASILII MAGNI,

COMPLECTENS

OPERA QUÆDAM EI FALSO ASCRIPTA, QUIBUS OPUS EUNOMII ADJUNGITUR.

MONITUM.

323 Has tres homilias, quæ jam olim editæ fuerant, videlicet duæ priores in editione Basileensi, tertia in editione Parisiensi, rursus edendas curavit vir doctissimus Combefisius in suo *Basilio recensito*: unde tam Græca quam Latina mutuati sumus (a). Cur autem id ceperit consilii, ipse docet tomo primo pag. 558. *Ut, inquit, has homilias ex integro darem, fecerunt unus et alter Reg. cod. jam ascripti, tum ut ex illorum fide Basilio appendices has lucubrationes assererem, tum quod præcipue duæ priores pessime editis habitæ sunt, plurimis desideratis, ac prorsus alia compositione, quam mss. codd. habeant; præsertim vero ille Henr. II insignibus notatus n. 1472 (nunc 503), ex quo etiam Gregorii Nysseni illustre excerptum ad defensionem Basilii produco. Tenet ejus antiquarius sententiam, ut nec Basilio asserat, nec abjudicet, sed rem in dubio, diversorum sententiis pugnantibus, relinquat. Mirum sane sic explicata Basilio connexionem horum tractatum, ad nonam illam εἰς τὴν Ἐξαήμερον, sic alte de illis dubium insedis, quod veteres novem illarum duntaxat meminerint: cum proclivis ratio sit ita meminisse, quod illæ sic quasi conatu dictæ, magnoque plausu acceptæ, mox in publicum vulgatæ sint; Basilio interim per ægram valetudinem quiescente, ac per otium, et ut licebat ista supplente. Nec aliter Bellar. Budæus quoque hinc passim locos Basilii nomine exponit. Quod Gregorius Nyssenus Basilii fratris lucubrationem τῆς Ἐξαήμερου, in Homine suppleverit, egregio præstitit, in opere pene illi æmulo, in quo ejus plurimum opera desudavit, magisque in luculentissimo libro De opificio hominis, quem Petri fratris in eam ipsam rem hortatu conscripsit, omnemque physiologiam hominis mirabili arte ac conatu eximie expressit; ipsaque hic Basilii ejusdem vota feliciter implevit. Pauca adnoto; quæ præstiterim magis docebunt, quæ repræsentato cum editis, ut lubeat, collata. Hactenus is, quem dixi, vir de Basilio Magno optime meritus.*

Ubi primum has tres homilias legi in vulgatis, eas Basilii non esse judicavi quidem: sed postquam easdem reperi auctiores in *Basilio recensito* Combefisii, in hac mea sententia longe magis confirmatus sum. Et vero quæ adjecta sunt, et quæ Combefisius putabat in vulgatis desiderari, ea harum orationum falsitatem magis ac magis ostendunt. Nec aliter existimaturum puto, qui utraque inter se comparaverit. Lege Præfationem, ubi de unaquaque re suo loco et ordine disputatur. Hoc est, quæ primo loco in Appendice posita sunt, de iis primo loco disceptatur in Præfatione: itidem, quæ secundo loco in Appendice occurrunt, ea secundo loco excutiuntur in Præfatione; qui ordo ad finem usque servabitur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

ΛΟΓΟΣ Α'

Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς.

A

SANCTI PATRIS NOSTRI

BASILII

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

ORATIO I

De hominis structure.

4. Παλαιῦ χρέους ἔκτισιν ἀποπληρώσων ἔκω: οὐ τὴν ἀπόδοσιν ἀνεβαλόμην, οὐκ ἀγνωμοσύνη προαιρέσεως, ἀλλ' ἀσθενεῖα σώματος· χρέος ἀναγκαιότητων, καὶ ὀφειλόμενον ὕμῶν τῇ ἀκροάσει. Καὶ γὰρ ἂν εἴη

324 1. Vetus debitum persoluturus advenio; cujus utique solutionem, non improbi animi vitio differebam, sed infirma corporis valetudine: in iis, quæ summe necessaria sunt, habendum debitum,

(a) Priores duæ leguntur etiam inter Opera Gregorii Nysseni. Vide Garnerii Præfat., n. 13, p. cxxx. Ex editi Combefisiani collatione nonnulla restituimus. Varias lectiones codicis Regii olim 1472, postea 2286, nunc 503, a nobis denuo collati, ad calcem libri edendas curavimus. Edit.

nec vestræ quidquam audientia denegandum. Iniquum quippe fuerit, qui de bestiis, deque natatilibus et jumentis ac volucribus; de cœlo item, et iis quæ ad ipsum spectant; necnon de terra, iisque stirpibus, quæ in terra sunt, didicerimus, ut non etiam nostrum ortum ex divina Scriptura lucisque ejus radio doceamur. Quemadmodum enim oculi nostri, cum ea quæ extra se sunt videant, seipsos haud intuentur, nisi forte læve aliquod solidumque attingant, unde refractus obtutus velut reflexu hoc præstet ut quæ se retro sunt conspiciant: sic et animus noster, qui alia videat, haud aliter seipsum videt, quam si divinis Scripturis incumbat. Dum enim quod in eis est lumen refrangitur, id facit ut quisque nostrum seipsum pervideat. Ipsi namque nos ipsos non intelligimus: inconspicua nobis nostra constitutio et fabrica est: quod sumus, quidve simus, nescimus. Nostri in rebus summa socordia versamur, ut nec eorum quæ in promptu sunt ut sciantur, et quæ in nobis minima sunt, notitiam habeamus. Multæ artes et scientiæ circa corpus nostrum humanum versatæ sunt; nec pauci nobis superiorum omnem suam operam ac studium in eo rimando impenderunt. Artem medicam si percurre- ris, quam multa de usu eorum quæ in nobis sunt disserat, facile inveneris: quam multas de interiori nostra structura, dissectionum molitione, abditas occultasque vias deprehendit; obscuros meatus ac foramina, unum corporis ratione concentum ac concordiam, spiritus rivus, sanguinis ductus, animæ attractionem, foci caloris in corde sedem, perpetuam spiritus in præcordiis agitationem. Quæ numerum excedant ab illis disputata sunt; et tamen nos omnium ignari sumus, quippe qui in ejusmodi studium nihil incumbamus; nec est qui curet scire quis sit ipse. Proclive nobis est, ut cœlum potius, quam nos ipsos cognoscamus. Quamobrem quod in te miraculi est ne contempseris. Etenim pusillus es, ut arbitraris; at magnum te oratio excurrens comperiet. Propterea sapiens David, qui seipsum considerare noverat, *Mirabilis*, inquit, *facta est scientia tua ex me*¹. Hoc est, quæ de te est scientiam mirabili ratione deprehendi. Undenam porro? *Ex me. Mirabilis facta est scientia tua ex me*; eamque, quæ in me est, artem, quanta sapientia meum sit constructum corpus, considerans, ex parva quidem, sed mirabili hac fabrica, in magni sensum opificis veni.

2. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*². Ostensum est pridem, ac, quantum sat erat, ostensum quisnam sit qui loquatur, ad et quem sermo dirigatur. Habet Ecclesia de hisce rebus demonstrationes; quinimo 325 fidem habet omni demonstratione firmiorem. *Faciamus hominem*. Disce teipsum, hinc auspicatus. Nondum in ullo creationis opere vox illa conscripta est. Lux creata est; simplexque jussio: *Dixit Deus, Fiat lux*³; cœlum, nullaque cœlum consultatione; luminaria, nullumque illis prævit consilium; mare, et quæ numerum excedunt æquora; jussuque producta sunt, ut essent in rerum natura; piscium

A ἀδικον, τὰ περὶ θηρίων καὶ νηκτῶν καὶ κτηνῶν καὶ πτηνῶν, οὐρανοῦ τε καὶ τῶν κατ' οὐρανόν, περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν τῇ γῆ φυτῶν διδασκόμενους ἡμᾶς, μὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γενέσεως ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς φωτισθῆναι. Ὡς περὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, τὰ ἔξω βλέποντες, ἑαυτοὺς οὐχ ὁρῶσιν, ἐὰν μὴ που λείου τινὸς ἀψωνται στερεοῦ, κάκειθεν ἀνακλῶσθαι ἢ ὄψις, ὡς περὶ ἀπὸ παλιόροιας, ὁρᾶν αὐτοὺς ποιήσῃ τὰ ἑαυτῶν κατόπιν· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, ἄλλα ὁρῶν, ἄλλως ἑαυτὸν οὐ βλέπει, ἐὰν μὴ ταῖς Γραφαῖς ἐγκύψῃ· τὸ γὰρ ἐνταῦθα φῶς, ἀνακλώμενον, τοῦ καθορᾶσθαι ἕκαστον αἴτιον ἡμῶν γίνεται. Ἐπεὶ ἀσύνητοί ἐσμεν ἑαυτῶν, ἀπερίσπτοι τῆς ἑαυτῶν κατασκευῆς· ὅπερ ἐσμὲν, καὶ τί ἐσμεν ἀγνοοῦμεν· ἀμελέστατα γὰρ ἑαυτῶν διακείμεθα, τῶν προχείρων τῆς γνώσεως καὶ τῶν μικροτάτων τῶν ἐν ἡμῖν γινώσκοντες οὐκ ἔχοντες. Πολλὰ πραγματεῖται περὶ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ ἀνθρώπινον, καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σπουδὴν καταλάωσαν. Κὰν ἰατρικὴν ἐπέλθῃς, εὐρήσεις πόσα περὶ τῆς χρείας τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διηγεῖται· πόσας περὶ τῆς ἔνδοθεν ἡμῖν κατασκευῆς, ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς ἐγχειρήσεσιν, ἐξεῦρε κεκρυμμένας ὁδοὺς· συντρήσεις ἐν τῷ ἀφανεῖ, μίαν σύμπνοϊαν ἀπὸ τοῦ σώματος, ὀχετοῦς πνεύματος, ὑδραγωγίας αἵματος, ἀναπνοῆς ὀλικῆς, οἴκησιν ἐστίας τοῦ θερμοῦ ἐπὶ τῆς καρδίας, κίνησιν διαρκῆ τοῦ περικαρδίου πνεύματος. Μυρία παρ' ἐκείνοις πεφιλοσύφηται, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν ἐστὶν ἔμπειρος, τῷ μηδεμίαν σχολὴν ἀπνεῖμαι τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐξετάσεως, μηδὲ γινῶναι ἑαυτὸν ἕκαστος ὅστις ἐστίν. Εὐκόλοί ἐσμεν γινῶναι οὐρανὸν μᾶλλον ἢ ἑαυτοὺς. Ὡστε μὴ καταφρόνει τοῦ ἐν σοὶ θαύματος· μικρὸς γὰρ εἶ, ὡς νομίζεις, μέγαν δὲ ἐπερχόμενος ὁ λόγος εὐρήσει. Διὰ τοῦτο ὁ σοφὸς Δαβὶδ, εἰδὼς ἀκριβῶς ἑαυτὸν ἐξετάσαι, Ἐθαυμαστώθη, φησὶν, ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· τουτέστι, τὴν γνῶσιν τὴν περὶ σοῦ θαυμαστώως ἐξεῦρον· πόθεν; Ἐξ ἐμοῦ. Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· καὶ τὴν τέχνην τὴν ἐν ἐμοί, ὅση σοφία κατασκευάσθη μου τὸ σῶμα, κατανοήσας, ἐκ τοῦ μικροῦ μὲν, θαυμαστοῦ δὲ τούτου κατασκευάσματος, τὸν μέγαν δημιουργὸν ἐνενοήσα.

D 2. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐδείχθη πρώην ἐν παραδρομῇ, καὶ ἀρκούντως ἐδείχθη, τίς ὁ λέγων, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος. Ἐχει ἡ Ἐκκλησία τὰς περὶ τούτων ἀποδείξεις· μᾶλλον δὲ ἔχει πίστιν, ἀποδείξεως βεβαιότεραν. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Κατάμαθε σεαυτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος. Οὕτω περὶ ἄλλου τῶν κατασκευασμάτων αὕτη ἡ φωνὴ ἀνάγραφτος. Φῶς ἐγένετο, καὶ ἀπλοῦν πρόσταγμα. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· οὐρανός, καὶ ἄνευ βουλῆς ὁ οὐρανός· φωστήρες, καὶ οὐδὲν προεβουλεύσατο περὶ τῶν φωστήρων· θάλασσα καὶ πελάγη ἄπειρα, καὶ προσταγῇ παρήχθη εἰς τὸ εἶναι. Ἰχθύων γένη παντοδαπὰ, κελυθέντα

¹ Psal. cxxxviii, 6. ² Gen. i, 26. ³ ibid. 3.

ἐγένετο· θηρία καὶ κτήνη νηκτὰ, καὶ πτηνά. Εἶπε, καὶ ἐγένετο. Ἐνταῦθα οὕτω ὁ ἄνθρωπος, καὶ βουλή περὶ ἀνθρώπου· οὐκ εἶπεν, ὡς περὶ τῶν ἄλλων πάντων· Γενηθήτω ἄνθρωπος· Κατάμαθε ἑαυτοῦ τὸ τίμιον· οὐ προσέβριψέ σου τὴν γένεσιν προστάγματι· ἀλλὰ βουλευτήριον συνέστη τῷ Θεῷ περὶ σοῦ, πῶς μέλλει τὸ τίμιον ζῶον εἰς τὸν βίον παράγεσθαι· Ποιήσωμεν γὰρ, φησὶν ὁ σοφὸς βουλευέται, ὁ τεχνίτης ἐνθυμεῖται· Ἄρα λείψε αὐτοῦ τῆ τεχνῆ, καὶ ἐκ τῆς μερίμνης βούλεται ἀπηρτισμένον καὶ τέλειον καὶ ἠκριβωμένον αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ φιλοτέχνημα, ἢ ἵνα σοι δέξῃ ὅτι τέλειος εἶ παρά Θεῷ; Ἐμαθες μὲν οὖν, ὅτι δύο πρόσωπα ἐπὶ Θεοῦ, ὁ λέγων, καὶ πρὸς ὃν ὁ λόγος. Διὲ τί οὐκ εἶπε, Ποίησον, ἀλλὰ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον; Ἴνα νοήσης τὴν δεσποτείαν· Ἴνα μὴ, τὸν Πατέρα ἐπιγινώσκων, τὸν Υἱὸν ἀπογνοίης· Ἴνα εἰδῆς, ὅτι Πατὴρ ἐποίησε διὰ Υἱοῦ, καὶ Υἱὸς ἐκτίσατο (α) πατρὶφω θελήματι· καὶ δοξάσης Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὕτω κοινὸν γέγονας ἔργον, ἵνα καὶ κοινὸς προσκυνητὴς ἀμφοτέρων ᾖς, μὴ σχίζων τὴν προσκύνησιν, ἀλλ' ἐνῶν τὴν θεότητα. Ὅρα ἱστορίαν ἀπλήν μὲν τῷ σχήματι, θεολογίαν δὲ ἀκραιφνή τῷ νοήματι. Καὶ ἐποίησει ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ποιήσωμεν· καὶ οὐκ εἶπε. Καὶ ἐποίησαν, ἵνα μὴ πολυθείας λάθῃς ἀφορμάς· εἰ γὰρ πληθυντικῶς παρεισήχθη (β) καὶ ἡ ποίησις, ἀφειδεῖς ἂν ἐγένοντο οἱ ἄνθρωποι, πολλὰ πλήθη θεῶν ἑαυτοῖς ἐπισωρεύοντες. Νῦν μέντοι, Ποιήσωμεν, ἵνα γνωρίσης Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

omni licentia homines deorum sibi turbam acervassent. Nunc enimvero, *Faciamus*, ut Patrem no-

3. Ἐπειτα δέ· Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρω-
πον· ἵνα Θεὸν ἕνα, τὰ τρία νοήσης πρόσωπα· οὐ τὰς ὑποστάσεις ἐνοποιῶν, ἀλλὰ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ δύναμιν λογιζόμενος· καὶ μίαν δόξαν ἔχης, μὴ μεριζόμενος περὶ τὴν προσκύνησιν, μηδὲ εἰς πολυθείαν ἐμπίπτων. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ', Ἐποίησεν ὁ Θεός. Εἶ γὰρ καὶ ἰδία μὲν ὑπόστασις Πατρός, ἰδία δὲ Υἱοῦ, καὶ ἰδία Πνεύματος ἁγίου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τρεῖς θεοὶ· ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐν τοῖς τρισὶ νοουμένη οὐσιώδης θεότης. Ἦν γὰρ βλέπω ἐν Πατρὶ θεότητα, ταύτην καὶ ἐν Υἱῷ καὶ ἦν ἐν Υἱῷ, ταύτην καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· διότι καὶ μία ἡ ἐν τούτοις θεωρουμένη μορφή, καὶ ἀρχὴ ἡ αὐτὴ. Διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῖν μία προσκύνησις καὶ δοξολογία τοῖς τρισὶν ὡς ἐνὶ Θεῷ. Τὸ γοῦν προοίμιον τῆς ἡμετέρας γενέσεως, θεολογία κατανε-
νόηται ἀληθινῆ.

4. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ γεγενῆσθαι ἡμᾶς, εὐδηλον ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Πῶς δὲ τὸ, Κατ' εἰκόνα Θεοῦ, νοητέον. Οὐδέν τι σωματικὸν καὶ γήινον ἐννοήσασθαι χρή· ἀποκαθάρωμεν ἑαυτῶν καρδίαν ἰδιωτικὴν, πρόληψιν ἀπαίδευτον, ἀμαθεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις, ὁποῖά τινές φασιν. Εἰ κατ' εἰκόνα γὰρ

A omnigena copia; bestiae et pecora, natatilia et volatilia. *Dixit, et facta sunt* ⁴. Hic, nondum est homo, et de homine habetur consilium. Non dixit, quemadmodum in omnibus reliquis, *Fiat homo*. Disce tuum pretium ac dignitatem. Non projecit ortum tuum nudo praecepto atque mandato: sed in Deo de te consilium cogitur, qua ratione praestans animal atque nobile in vitam sit producendum: *Faciamus enim inquit*. Sapiens consilium inquit: artifex secum cogitat. Ergo laborat artis defectu, curaque sollicita hoc agit, ut artificiosum solersque opus suum absolutum atque perfectum exacteque excultum edat, an ut tibi ostendat, esse te perfectum apud Deum? Nosti itaque duas esse personas in Deo, alteram quae loquatur, alteram ad quam est sermo. Cur non dixit, *Facito*, sed, *Faciamus hominem*? Nimirum ut intelligas dominatum; ne, qui Patrem agnosceres, Filii ignorantia tenereris; ut scires Patrem fecisse per Filium, et Filium paterna creasse voluntate; laudaresque Patrem in Filio, et Filium in Spiritu sancto. In hunc modum commune existis opus, ut et communis trium cultor sis et adorator; non adorationem scindens, sed copulans deitatem. Vide simplici quidem specie expositum gestae rei narrationem; sensu vero ac intelligentia, sinceram deitatis personarum doctrinam. *Et fecit Deus hominem* ⁵. *Faciamus*. Et non dixit, *Et fecerunt*, ne plurium deorum erroris ansam inde arriperes. Si enim plurali numero ipsa quoque inducta fuisset creatio,

C 3. Tum vero, *Et fecit Deus hominem*; ut unum Deum ac tres personas intelligas; non qui substantias unitate componas, sed qui unam essentiam reputes ac potentiam: unamque habeas majestatem, haud scissus atque divisus adorationis cultu, nihilque impingens in errorem plurium deorum. Non enim dixit, *Fecerunt dii hominem*; sed *Fecit Deus*. Tametsi enim propria est persona Patris, propriaque Filii, ac propria Spiritus sancti, haud tamen propterea etiam tres dii; idcirco quia in tribus eadem substantialis intelligitur deitas. Quam enim in Patre cerno deitatem, hanc et in Filio, et quam in Filio, eam et in Spiritu sancto. Quod nimirum in his quoque una intelligatur forma, idemque principium: idque in causa est, ut et a nobis una tribus adoratio ac laudatio quasi uni Deo adhibeatur. Ortus itaque nostri exordium, vera trinæ deitatis professio intelligitur.

D 4. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem*. Fuisse nos conditos ad Dei imaginem, perspicuum ex Scriptura est. At quonam modo intelligendum, quod ita dictum est: *Ad imaginem*? Nihil tibi corporeum ac terrenum in mentem **326** veniat. Rude cor nostrum atque inscitum depurgemus; in-eruditam occupatam existimationem; indoctas de

⁴ Psal. CXLVIII, 5. ⁵ Gen. I, 27.

(a) Ἐκτίσατο. H., ἐκτίσε.

(b) Παρεισήχθη. Ms., παρεδόθη.

Deo ac illiberales opiniones; cujusmodi quidam dicunt. Etenim si ad Dei imaginem conditi sumus, Deus nobis prorsus conformis existit? nec forte desunt Deo oculi et aures; caput, manusque et coxas, quibus fulciatur, habet? Etenim in Scriptura dicitur Deus sedere; pedibus præditus esse, quibus ambulet. Haud enim vero Deus talis est. Absurdas animo ablega cogitationes. Sensum abjice a Dei abhorrentem magnitudine. Deus omni vacat figura; simplex est, mole caret et quantitate. Noli tuo ipse animo formam in Deo cogitare. Noli Judaice eum qui magnus est, in angustum cogere. Noli corporeis Deum cogitatibus complecti: ne tuæ mentis angustiis eum circumscribas. Incomprehensus est magnitudine. Cogita magnum, addeque magno amplius quam cogitaveris; amptiusque adhuc superaddas, certusque animo sis, non posse fieri, ut quæ sunt infinita, unquam assequaris.

5. Noli itaque cogitare figuram; a potentia intelligitur Deus. Non quantitatem; etenim ubique est, et supra rerum omnem universitatem modis majoribus excedit: qui nec attrectari queat, nec videri, aut mente intelligi, qui nec figura coerceatur, nec magnitudine circumscribatur, nec potentia mensuram habeat, non temporis concludatur angustiis, non tribus terminis finiatur. Nihil enim prorsus in Deo, cujusmodi in nobis, aut etiam in iis quæ sola mente possunt intelligi. Quonam igitur modo Scriptura ad Dei nos imaginem factos esse dixit?

6. Agnoscamus quid Dei proprium habeamus, atque id quod est ad imaginem haud prorsus in forma corporea accipi posse. Hæc quippe in corpore est oculis conspicuo: nusquam vero fiat, ut quod in aspectum est, in re oculis conspicua figuretur; at neque, ut quod corruptioni obnoxium est, ejus imago sit, quod ab omni est corruptione immune. Etenim corpus augmentum facit, diminutionem patitur, consenescit, alia ex alia qualitate deterente mutatur; aliud in juventute est, atque aliud in senectute; aliud cum prospera utitur valetudine, atque aliud cum morbis jactatur; aliud cum lætatur, aliud cum in doloribus versatur; aliud præfidens, aliud cum metuit; aliud in penuria, atque aliud in redundantia ac saturitate; aliud in pace, atque aliud in bello. Alius vigilantis est color, atque alius dormientis. Vigilans magis effloret, quo rubore perfunditur, idcirco quia calor extra progreditur; dormientis autem confrigescit calor et in profundum contruditur; atque id causæ est cur subpalescant, qui somno sopiti sunt. Quonam igitur modo, quod sic ex alio aliud mutat, eum referat qui ab omni immunis mutatione est? id quod nunquam consistit, nec in eodem statu manet, eum qui eodem semper modo peræque se habet? Dilabitur nobis, velut res fluxa: priusquam conspexerimus, se velocius subducit: aliud ex alio apparet humanum corpus. *Ad imaginem nostram.* Quinam

Α Θεοῦ γεγονάμεν, σύμμορφος πάντως ἡμῖν ἐστὶν ὁ Θεός; καὶ ὀφθαλμοὶ τάχα περὶ Θεὸν, καὶ ὠτα, κεφαλὴ, χεῖρες, ἰσχίον ἐφ' οὗ ἱδρῦται; Λέγεται γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γραφῇ καθέζεσθαι· καὶ πόδες αὐτῶν, δι' ὧν περιπατεῖ. Οὐκοῦν τοιοῦτος ὁ Θεός; Ἀποσκεύασον (α) τῆς καρδίας φαντάσματα ἀπρεπῆ· ἔκβαλε ἀπὸ σοῦ διάνοιαν ἀφαρμόζουσαν τῶ μεγέθει τοῦ Θεοῦ. Ἀσχημάτιστος ὁ Θεός, ἀπλοῦς, ἀμεγέθης, ἄποσος. Μὴ φαντασθῆς μορφήν ἐπὶ Θεοῦ· μὴ κατασμικρύνῃς Ἰουδαϊκῶς τὸν μέγαν· μὴ περιλάβῃς τὸν Θεὸν σωματικαῖς ἐννοίαις· μὴ περιγράψῃς αὐτὸν τῶ σῶ νῶν. Ἀπερίληπτός ἐστι τῶ μεγέθει. Κατανόησον τὸν μέγαν, καὶ τῶ μεγάλῳ πρόσθετος πλεῖον τοῦ νενοημένου, καὶ τῶ πλείονι τὸ πλεῖον· καὶ τὸν σεαυτοῦ λογισμοῦ παῖσον, ὅτι τῶν ἀπεράντων οὐκ ἐφίξεται.

Β 5. Μὴ οὖν σχῆμα νοήσης· ἀπὸ δυναμῶς Θεὸς νοεῖται. Μὴ μέγεθος πανταχοῦ γὰρ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν περισσεύει. ἀνέπαφον, ἀόρατον, ἀκατανόητον· μήτε σχήματι περιλαμβανόμενον, μήτε μεγέθει περιγραφόμενον· μὴ δυνάμει ἐκμετρούμενον μὴ χρόνῳ περικλειόμενον, μὴ πέρασι τρισὶν ὀριζόμενον. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὄλως περὶ Θεὸν, ὅποιον περὶ ἡμᾶς, ἢ καὶ τὰ μόνως νοητά. Πῶς οὖν ἡ Γράφη εἶπεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι;

Γ 6. Ἐπιγινώμεν τί οἰκεῖον Θεοῦ ἔχομεν, καὶ ὅτι τὸ κατ' εἰκόνα πάντως οὐκ ἐν τῇ σωματικῇ μορφῇ ἐκληθῆναι δυνατόν. Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ ὀρωμένου σώματος ἐν ὀρατῶν δὲ τὸ ἀόρατον οὐ σχηματίζεται· ἀλλ' οὐδὲ μὲν (β) τὸ φθαρτὸν εἶη ἂν τοῦ ἀφθάρτου ἢ εἰκῶν. Τὸ σῶμα μὲν γὰρ αὖξεται, μειοῦται, γηρᾷ, ἀλλοιοῦται. Ἄλλο ἐστὶν ἐν τῇ νεότητι, καὶ ἄλλο ἐν γῆρᾳ. Ἄλλο ὅταν εὐεκτηῖ, καὶ ἄλλο ὅταν ἐν πάθειν ᾗ· ἄλλο εὐφραίνόμενον, καὶ ἄλλο λυπούμενον· ἄλλο θαρρόυν, καὶ ἄλλο φοβούμενον· ἄλλο ἐν ἐνδείᾳ, καὶ ἄλλο ἐν πλησμονῇ· ἄλλο ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἄλλο ἐν μάχῃ, ἄλλο χρῶμα ἐγρηγορότος, καὶ ἄλλο καθεύδοντος· τοῦ μὲν ἐξανθεῖ πρὸς τὸ ἐρυθρότερον, τοῦ θερμοῦ ἐπὶ τὸ ἔξω χωροῦντος· τοῦ δὲ κατέψυκται καὶ συνέσταλται, διὰ τὸ ἐπὶ τὸ βάθος τὴν θερμότητα εἰσδύεσθαι· διὸ καὶ ὑπωχρα τῶν κοιμημένων τὰ σώματα. Πῶς οὖν δύναται τὸ ἀλλοιοῦμενον τῶ ἀναλλοιώτῳ εἰκέναι; τὸ μηδέποτε ἐστῆκός μηδὲ ἐπὶ ταυτοῦ μένον, τῶ ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι; Ἐκφεύγει ἡμᾶς ὡς τὰ βευστά, πρὶν θεαθῆναι ὑπέδραμεν, ἄλλο ἐξ ἄλλου φαίνεται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα. Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πῶς σῶσαι δύναται τῆς ἀκινήτου φύσεως ἢ βευστῆ καὶ ἀλλοιομένη εἰκῶν; τῆς ἀμόρφου, ἢ μεμορφωμένη; Πῶς οὖν ζητήσωμεν τὸ κατ' εἰκόνα; Ἐν οἷς αὐτὸς εἶπεν ἐξ ὑπογούου ἡ Θεός. Ἐὰν ἐμὸν τι εἶπω, μὴ προσδέξησθε· ἐὰν δὲ δεσποτικόν, καταδέξασθε. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων

(α) Ἀποσκεύασον. Editi, ἀποσκεύαζον. EDIT.

(β) Μέν. Forte μῆν. EDIT.

Τίτι ἄρχεις τῶν ἰχθύων; εἶπέ μοι· σώματι, ἢ λογισμῷ; ἐν ψυχῇ τὸ ἄρχον, ἢ ἐν σαρκί;

Ubi enim exspers existit, quæ forma imbuta est? Ubinam igitur quæremus, quod est ad imaginem? In iis nimirum, in quibus ipse Deus proxime **327** dixit. Si quid meum dixero, ne recipiatis; si autem quod Domini est, id vero recipite. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem; et præsent piscibus.* Quonam, quæso te, piscibus præes, iisque imperas? corpore, an ratione? in animo posita imperii vis, an in carne?

7. Τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπινον σῶμα, πολλῶν ζώων ἀλόγων καθέστηκεν ἀσθενέστερον· καὶ οὐκ ἂν ποτε συγκριθεῖη πρὸς δύναμιν σὰρξ ἡμετέρα τῇ τοῦ καμήλου, ἢ ἐλέφαντος, ἢ τοῦ ἵππου, ἢ τοῦ βοῦς, ἢ ἐκάστου, ὧν ἂν εἴποις μεγίστων θηρίων. Εὐάλωτος ἡ σὰρξ ἢ ἀνθρωπίνη, σαρκὶ θηρίου παραλαμβανομένη (α). Ἄλλ' ἐν τίνι τὸ ἀρχικόν; Ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ περιουσίᾳ· ὅσον λείπει τῇ δυνάμει τοῦ σώματος, τοσοῦτον περίεστι τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ. Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, καὶ ὁ ἐν αὐτῇ νοῦς, ἅπαντα ταῦτα ῥαδίως ὑποτάττειν δεδύνηται. Πόθεν τὰ μεγάλα βάρη μετατίθησιν ἄνθρωπος; Ἐπινοίᾳ, ἢ τόνοις σωματικοῖς; Ὡστε τὸ ἀρχικόν ἡμῖν, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ θεωρητέον, οὐκ ἐν τῇ τοῦ σώματος μορφῇ. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Τὸν ἔσω ἄνθρωπον λέγει, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἔρεῖς σύ. Διὰ τί οὐ λέγει ἡμῖν περὶ λογισμοῦ; Τὸν ἄνθρωπον εἶπε κατ' εἰκόνα Θεοῦ· ὁ δὲ λογισμὸς, ἄνθρωπος; Ἄκουε τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος· Εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. Πῶς οὖν δύο γνωρίσω τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον; Ναί, φησὶν, ἕνα τὸν φαινόμενον, καὶ ἕνα τὸν ὑπὸ τῷ φαινομένῳ κεκρυμμένον, ἀόρατον, νὸν ἔσω ἄνθρωπον, τὸν καὶ κυριώτερον καὶ ἀληθέστερον ἄνθρωπον. Ἐσω τοίνυν ἔχομεν ἄνθρωπον, καὶ διπλοὶ τινὲς ἐσμεν· καὶ τό γε ἀληθὲς λεγόμενον, ὅτι ἐνδον ἐσμέν. Ἐγὼ γὰρ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· τὰ ἔξω οὐκ ἐγώ, ἀλλὰ ἐμέ· ἐγὼ δὲ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς. Ὡστε τὸ τέλειον ἐν τῷ λογικῷ τῆς ψυχῆς ἔχομεν. Τὸ οὖν σῶμα, ἐμέ· τὸ οὖν σῶμα, ὄργανον τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς ὄργανον· ἄνθρωπος δὲ κυρίως, τὸ κατ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· τουτέστι, δώσωμεν αὐτῷ λόγου περιουσίαν, καὶ οὕτως Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων καὶ τῶν θηρίων καὶ πάντων. Οὐκ εἶπέ δὲ, ὅτι Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ θυμούσθωσαν, καὶ ἐπιθυμείτωσαν, καὶ λυπείσθωσαν. Οὐ γὰρ τὰ πάθη εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα παρελήφθη· ἀλλ' ὁ λογισμὸς τῶν παθῶν δεσποτικῆς, ὁ ἄρχων πάντων τῶν σωματικῶν, καὶ ὑπερανιστατικῶς τῶν φαινομένων καὶ ψευδομένων. Σὺ δὲ μοι θαύμασον τὴν περὶ σὲ τοῦ Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς κηδεμόνιαν καὶ πρόνοιαν, ὅτι εὐθὺς ἐκτίσθης, καὶ ἀρχων ἐκτίσθης, καὶ διηνεκῆ ἔχεις καὶ ἀδιάδοχον τὴν ἀρχήν. Ἄνθρωπος γὰρ παρὰ ἀνθρώπου ἐξουσίαν τινὰ λαμβάνων, ὡς θνητὸς παρὰ θνητοῦ, καὶ ὡς μὴ ἔχων παρὰ μὴ ἔχοντος, (ποῖαν γὰρ ἐξουσίαν ψυχῆς ἔχει ἄνθρωπος;) εἰκότως ταχὺ μάλα αὐτὴν ἀποδέβληκε· σὺ δὲ παρ' αὐτοῦ ταύτην ἔλαβες τοῦ Θεοῦ,

A fiat, ut inmutabilis naturæ fluxa sit imago, aliamque ex alia qualitatem mutans? ejus qui omnis for-

7. Nam quod attinet ad corpus humanum, multarum brutarum animantium imbecillius est: nec fiat unquam, ut nostra caro, quantum ad vires, conferatur cum cameli carne aut elephantis, vel equi aut bovis seu cujuscunque malueris majorum bestiarum. Fragilis est humana caro, si cum bestiae carne contuleris. Enimvero, in quonam posita vis illa imperii? In rationis copia ac præstantia. Quantum deficit corporis viribus, tanto rationis apparatu superior existit. Anima quippe nobis, et quae mente prædita est, isthæc omnia facile potuit subigere. Undenam homo ingentis molis transfert pondera? mentis acumine, an corporis robore? Itaque vis illa in nobis imperii, et quod ad Dei imaginem ac similitudinem sumus, in rationis animique structura considerari debet, non in forma corporis. *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* De interiori homine loquitur, cum ait, *Faciamus hominem.* Atenim dices, Ut quid nobis de ratione non loquitur? Hominem dixit ad Dei esse imaginem: nunquid ratio homo est? Audi Apostolum dicentem: *Licet is qui foris est, inquit, noster homo corrumpitur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*⁶. Ergo duplicem agnoscam unum eundemque hominem? Ita plane; unum conspicuum, et unum sub illo conspicuo occultum, interiorem hominem oculis non conspicuum; qui et proprie magis veriusque homo est. Intus itaque habemus hominem, atque duplices quodammodo sumus; verumque est quod dicitur, esse nos interius; ego namque homo ille interior sum. Quæ foris sunt, non ego, sed mea sunt; ego autem anima compos rationis. Quapropter, quod perfectum est, in animo residet rationis compote. Corpus igitur in iis quæ mea sunt. Ergo corpus hominis instrumentum est, animæ instrumentum; homo autem proprie, ipse animus. *Faciamus hominem ad imaginem nostram;* hoc est, *Faciamus illi rationis copiam; inque eum modum Præsent piscibus et bestis atque omnibus.* Non dixit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram, et iracundia feratur, cupiditate, et mœstitia agatur.* Non enim perturbationes assumptæ sunt in Dei imaginem; sed ratio quæ perturbationibus herili potestate dominatur; ratio nimirum in corporea omnia principatu pollens, et quæ oculis subjecta sunt luduntque specie excedens. Tu vero, quæso, mirare Dei in te ex ipso exordio curam ac providentiam, quod statim atque conditus es, princeps cum imperio conditus es, jureque imperium, ac quod nullo successore abolendum sit, nactus es.

⁶ II Cor. iv, 16.

(α) Παραλαμβανομένη. Forte, παραβαλλομένη. EDIT.

Homo namque ab homine potestatem aliquam, quasi mortalis a mortali, et quasi non habens a non habente accipiens (quam enim homo in animam potestatem habet?), merito quam cito eam amittit; tu autem ab ipso Deo eam accepisti, et quæ obliterari non possit habes, non in tabulis ligneis scriptam, aut in codicillis perituris, quæ a tineis exedantur, sed in ipsa natura divinæ vocis munere insculptam ac cælatam; nempe. *Præsint. 328* Ex tunc namque et in finem usque cuncta hæc humano serva facta sunt ac mancipata imperio. Ait namque: *Præsint piscibus, bestiis terræ, volatilibus cæli, pecoribus ac jumentis, reptilibus quæ reptant super terram*¹. Non dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et vescatur de omni ligno pomifero, quod habet fructum in semeptiso. Hæc enim postea, post paradisi scilicet plantationem; quo tu discas, in secundis habere quæ sunt necessaria carnis, præ iis quæ ad animum spectant, suntque principaliora ac primo destinata.

8. Prima namque nobis unaque comes constituta est imperandi potestas: tum et paradisi liberalitatis cumulo adjectæ deliciæ. Animal es, homo, imperio destinatum: ut quid perturbationibus atque vitiis servis? ut quid tuam dignitatem dejicis, ac peccati servus efficeris? ut quid te diabolo captivum addicis? Creaturæ princeps creatus es, tuæque gravitatem projecisti naturæ. In gradu quodam ac magistratu sæculi hujus constitutus es: magis teneris ac debitor es, ut et animum ac rationem pariter imperio pollentem habeas, atque vitiis ac affectibus dominantem; ne risus ac ludibrium subditis exsistas, qui pro eo ac præsis atque præcellas, te subditum, et qui agaris perinde ac servus vincit et inutilis, reputent ac intelligant. *Servus vocatus es*⁸? Quid tibi molestiæ facit servitus corporis? Quidni magis altum sapis ac gloriaris dominatu tibi a Deo concesso, quod ratione perturbationum domina præditus es? Cum herum, cui servis, voluptatis servum videris ac libinis, te vero temperatis esse castisque moribus, intellige esse te servum solum nomine tenus; illum contra nomine quidem heri potestate pollere, ipsa autem re obfirmatum sibi ascivisse servitutis jugum. Quandoquidem enim illum quidem fornicationis putavitium mancipatum trahit, tu vero rationis dominatu illo superior evasisti, qui fiat ut non ipso proprie vereque dominus sis, qui voluptate ac libidine superior sis, illeque potius servus, qui vitio a te proculcato subjaceat? Ubi itaque imperii vis ac principatus, ibi Dei imago: ubi autem Dei imago, illic et homo qui ab illo formatus est.

9. *Præsint piscibus*. Primum datum est nobis imperium eorum quæ procul semota sunt. Non dixit, Et præsent animalibus quæ simul educantur, sed, *Piscibus*, qui vitam in aquis degunt. Primo igitur nobis in pisces traditum est imperium, ut per ea, quæ longius dissita sunt ac aquatilia, potiori longe ratione postmodum etiam quæ sunt viciniora complectatur, id est terrestria, et quæ

καὶ ἀνεξάλειπτον ἔχεις· οὐκ ἐν ξύλοις γεγραμμένην, οὐδὲ ἐν πλαξὶ φθαρταῖς καὶ σιτηῶν δαπανήμασιν. ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἐγκεκολλημένην ἀπὸ τῆς πρώτης θείας φωνῆς, τῆς, Ἀρχέτωσαν. Δοῦλα γὰρ ἔκτοτε καὶ ἄχρι τέλους τὰ σύμπαντα ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρχῆς. Ἀρχέτωσαν γὰρ, φησὶ, τῶν ἰχθύων, τῶν θηρίων τῆς γῆς, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, τῶν κτηνῶν, τῶν ἑρπετῶν τῶν ἑρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἐσθιέτωσαν πᾶν ξύλον κάρπιμον, ὃ ἔχει καρπὸν ἐν ἑαυτῷ· ὕστερον γὰρ ταῦτα, μετὰ τὴν τοῦ παραδείσου φυτείαν, ἵνα σὺ διδαχθῆς, δεύτερα ἔχειν τὰ τῆς σαρκὸς ἀναγκαῖα παρὰ τὰ τῆς ψυχῆς προηγούμενα.

Hæc enim postea, post paradisi scilicet plantationem; quo tu discas, in secundis habere quæ sunt necessaria carnis, præ iis quæ ad animum spectant, suntque principaliora ac primo destinata.

8. Ἐπειδὴ καὶ πρῶτον ἡμῖν συνεχειροτονήθη ἡ τοῦ ἄρχειν δύναμις, ἔπειτα καὶ ἡ παραδείσου συνεπεδαψιλεύθη ἀπόλαυσις. Ἀρχικὸν εἶ ζῶον, ἄνθρωπε, καὶ τί δουλεύεις τοῖς πάθεσι; τί σεαυτοῦ τὸ ἀξίωμα καταβάλλεις, καὶ δοῦλος γίνῃ τῆς ἀμαρτίας; διὰ τί σεαυτὸν ποιεῖς αἰχμάλωτον τοῦ διαβόλου; Ἀρχῶν κτίσεως ἐχειροτονήθης, καὶ ἀπέρριψας σεμνότητα τῆς σεαυτοῦ φύσεως. Ἐν ἀρχῇ τινὶ τέταξαι κοσμικῇ; ἔστι σοι πλεον δι' ὀφειλῆς, τὸ καὶ τὸν λογισμὸν ὁμοίως ἔχειν συνάρχοντα, καὶ κρατοῦντα τῶν παθῶν· ἵνα μὴ γέλωσ εἶης τοῖς ἀρχομένοις, καὶ ἐμπαιγμὸς, ἀντὶ ἀρχοντος καὶ ὑπερέχοντος, ὑποκείμενον καὶ ἀγόμενον ἴσα καὶ δούλῳ δεσμῶ καὶ ἀχρήστῳ κατανοοῦσί σε. Δοῦλος ἐκλήθης; τί σε λυπεῖ ἡ δουλεία τοῦ σώματος; διὰ τί οὐ μέγα φρονεῖς τῇ δεσποτείᾳ τῇ παρὰ Θεοῦ σοι διδομένῃ, ὅτι λογισμὸν ἔχεις παθῶν δεσπότην; Ὅταν ἴδῃς τὸν δεσπότην σου δοῦλον ὄντα τῆς ἡδονῆς. σεαυτὸν δὲ σώφρονα, γίνωσκε ὅτι σὺ μὲν εἶ δοῦλος ὀνόματι μόνον· ἐκεῖνος δὲ ὀνόματι μόνον (α) ἔχει τὴν δεσποτείαν, ἔργῳ δὲ βεβαιουμένην ἐπεσπάσατο τὴν δουλείαν. Ὅποτε γὰρ ἐκεῖνον μὲν τὸ τῆς πορνείας πάθος τυχὸν ἔλκει καταδουλῶσαν, σὺ δὲ τούτου διὰ τὴν τοῦ λογισμοῦ κυριότητα ὑπερανέστηκας, πῶς οὐχὶ δεσπότης μὲν κυρίως εἶης αὐτός, ὁ τῆς ἡδονῆς ὑπερκείμενος ἐκεῖνος δὲ μᾶλλον δοῦλος, ὁ ὑποκείμενος τῷ ὑπὸ σοῦ πατουμένῳ πάθει; Ὅπου γοῦν ἡ τοῦ ἄρχειν δύναμις, ἐκεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν· ὅπου δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, ἐκεῖ ὁ ὑπ' αὐτοῦ πεπλασμένος ἄνθρωπος.

9. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. Πρῶτον ἡμῖν τῶν ἀπρῆκισμένων ἡ ἀρχὴ ἐδόθη. Οὐκ εἶπεν, Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν συντρόφων ζώων, ἀλλὰ, Τῶν ἰχθύων· ἐνύδρος γὰρ αὐτῶν ἡ διαίτα. Τῶν οὖν ἰχθύων ἐδόθη ἡμῖν ἡ ἀρχὴ πρῶτον, ἵνα, διὰ τῶν πόρροτέρῳ καὶ ἐνύδρων, πολλῶ μᾶλλον καὶ τὰ πλησιαιότερα ὕστερον συμπεριλάβῃ, ἤγουν τὰ χερσαῖα καὶ σύντροφα. Πῶς οὖν τῶν ἰχθύων δοκοῦμεν ἄρχειν, οἱ μὴ διά-

¹ Gen. i, 26. I Cor. vii, 21.

(α) Μόνον. Ms., μόνον.

γοντες σὺν αὐτοῖς; Εἴ που ἔγνωσ' σεαυτὸν ἐν λίμνῃ A ποτὲ καταφανέντα, ἔβλεψάς τε πῶς ἡ σκιά σου μόνη πάντα τὰ ἐνδicia τῶντα ταύτη ἰχθύδια διεπτόησεν, ἐπέγγως ἂν πάντως ταχὺ τὸ τῆς ἀρχῆς. Τίς γὰρ οὕτω δεσπότης οἰκίας, θορυβουμένου τοῦ οἴκου, ἀθρόως ἐπιστάς, ἡσυχίαν ἐποίησε, καὶ πάντα μετέβαλεν εἰς εὐκοσμίαν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κρατοῦντος, ὡς πᾶσα ἡ ἐνυδρος κτίσις, ἐπιφάνεντος ἐνὸς ἀνθρώπου, μεταβάλλει τὸ σχῆμα; Οὐκέτι τὴν ἐλευθέραν ἔχει διαγωγὴν· οὐ τολμᾷ ἐπινῆξασθαι τοῖς νότοις τῆς θαλάσσης ἢ τῆς λίμνης.

nium? Non amplius degit libere; nec per maris lacusve summas undas audet natate.

10. Ὁ δελφίς, ὅταν πλησίον ἀνθρώπου ὄντα θεάσθαι, καίτοι αὐτὸς ὢν ὁ βασιλικώτατος τῶν ἰχθύων, B αἰδεῖται οἶοναί, καὶ οὐκέτι κινεῖται, οὐδ' ὡς ἔθος ἀλλεται. Δελφίς τῶν νηκτῶν ὁ βασιλικώτατος αἰδεῖται· οὕτως ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ἢ κατὰ τῶν νηκτῶν ἀρχῆ. Ὅταν δὲ ἴδῃς σεαυτοῦ τὸν λογισμὸν διὰ πάντων διήκοντα καὶ πάντων ταῖς τέχναις κρατοῦντα, πῶς οὐχὶ τῶν κητῶν τῶν μεγάλων ἄρχεις;

11. Εἶδον ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, ὅτι ποιοῦσιν ἀγκίστρων τινῶν κατασκευὴν, καὶ τούτοις ἐπιβάλλοντες δελεάσματα σύμμετρα τῷ μεγέθει τῶν καταπινόντων κητῶν· εἶτα τῶν ἄκρων ἐκείνων τῶν σχοινίων, ὧν ἀπήρτηται τὰ ἀγκίστρα κατὰ τὸ ἕτερον πέρασ, ἀσκούς πνεύματι διατείνοντες, καὶ ἐκδήσαντες τῶν ἄκρων ἐκείνων, μετεώρους ἀφίᾳσιν ἐπὶ τοῦ πελάγους. Ἐνεχθέντα τοῖνυν τὰ ἄγρια κήτη τοῖς δελεάσμασι, καὶ τὰ ἀγκίστρα ἐνδον ἐαυτῶν δεξάμενα, C σύρει μὲν τοὺς ἀσκούς εἰς τὸ βάθος· ἡ δὲ τῶν ἀσκῶν φύσις ἀνωφερῆς οὖσα, πάλιν ἀνθέλκει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἐμπεπαρμένα τῇ ἰδίᾳ τροφῇ ἄνω καὶ κάτω μαιμάσσεται, καὶ ἀλύοντα τοὺς βυθοὺς διερευνᾶται, πελάγη πελαγῶν ἀμείθει· καὶ τὸν πολὺν πόνον ἀπρακτον ἔχον, τελευταῖον βραχεῖ τῷ ἀγκίστρῳ, τὸ μέγα καὶ ἄτροτον θηρίον ἀλώσιμον γίνεται, τῷ πόνῳ δαμασθὲν, τῷ λιμῷ καταπονηθὲν, καὶ νεκρὸν μετὰ τῶν ἀσκῶν συρόμενον, θήραμα γίνεται τῷ θηρατῇ· τῷ μικρῷ, τὸ μέγα· τῷ ἀσθενεῖ, τὸ ἄμαγον τὴν ἰσχύον· διὰ τί; ὅτι τῇ τοῦ λογισμοῦ παρουσίᾳ δύναιμι τοῦ ἄρχειν λαθῶν ὁ ἀνθρώπος, ὡς κακοῦς δραπετάς πρὸς εὐπειθειαν ἄγει τοὺς ἀπειθεστάτους· καὶ τοὺς μὴ δυναμένους δι' ἡμερότητος προσαχθῆναι, τούτους διὰ τῆς ἀνάγκης καταδουλοῦνται. D Οὕτως πανταχοῦ ἢ τοῦ ἄρχειν δύναμις παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐγγινομένη τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει. Ἐντεῦθεν ξιφίαι, καὶ ζύγεναι, καὶ φάλαιναι, καὶ πρόβες, καὶ βόες, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ φοβερά τῶν κητῶν ὄνματα ὑποχείρια γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ.

12. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Οὐχ ὄρας τὸν λέοντα τὸν βαρὺν, τὸν βρυχητικὸν, οὐ καὶ τὸ ὄνομα ἀφόρητον τῇ ἀκοῇ, καὶ ὁ βρυγμὸς ὑπότρομον ποιεῖ τὴν γῆν; ἢ (a) τίνι ἐστὶν οὕτως φορητὸν, ὥστε ὄρμην αὐτοῦ ὑπομεῖναι; Οὐδὲν τῶν ἀλόγων καὶ μεγίστων ζώων τοσαύτη πέποιθε δυνάμειως παρουσίᾳ, ὥστε ἀντιστῆναι ὄρμωμένῳ λέοντι. Ἄλλ' ὅμως ἐκείνον ὄρας ἐν μικρῷ ζώῳ κατακεκλεισμένον. Τίς ὁ καθείρξας

(a) Ὁ. Forte, ὁ, scilicet θηρίον vel ὄνομα. Edit.

una nobiscum vitam agunt et educantur. Qua itaque ratione videmur piscibus imperio præesse, qui vitam cum eis non agamus? Si quando teipsum in palude animadvertisti conspicuum, atque vidisti, quemadmodum sola tua umbra pisciculis cunctis in ea degentibus terrorem injecit, cito prorsus imperii vim agnovisti. Quis enim ita paterfamilias, turbata domo, derepente æstans, sedata turba silentium fecit, cunctaque dominantis potentia in ordinem redegit, quomodo natatiliū genus omne ad unius hominis aspectum, gestum mutat atque ge-

329 10. Delphinus, ubi hominem se prope conspexerit, tametsi inter natatilia ac pisces regali maxime pollet genio atque indole, velut veretur ac timet; nec ultra movetur, neque ut assolet, salit ac tripudiat. Sic datus homini in ea quæ in aquis degunt, principatus est. Cum itaque rationem tuam animumque omnia pervadentem, cunctisque artium vi dominantem videris; quomodo non etiam magnorum cetorum imperio potiris?

11. Vidi ergo subtile hominum inventum, qui hamis ad celos capiendos confectis, atque esca pro ratione magnitudinis eorum qui deglutiant, adjecta summis funibus quibus hami suspensi sunt, utres ex altera parte vento plenos alligant, eosque pensiles super mare jactant. Investiti itaque in escam feri celi, exque ea hausti hamis, utres quidem in profundum trahunt: verum cum ea utres indole sint ut sursum tendant, ad summam rursus superficiem retrahunt: confixique cum sua esca ceti, sus deque perciti motu concitantur, doloreque ac æstu profunda scrutantur; alia ex aliis mutantæ æquora: frustra que conatu ac labore impenso, ad extremum brevi hamo grandis ac indomabilis bestia capta in manus venit; labore edomita, fame confecta, et quæ una cum utribus trahatur mortua, venantis præda effecta; ejus qui pusillus sit, præmagna; ejus qui imbecillis, immenso robore vique prædita. Quid ita? Quod nimirum rationis præstantia atque copia, imperio regendi facultate accepta, tanquam mancipia quædam procacissimos ad obedientiam per vim revocat; ut qui lenitate adduci nequiverant, ii necessitate servitute premantur. Sic imperii vis a Creatore homini indita, ubique ei competit. Hincque adeo fit, ut et xiphie seu gladii, et zygenæ, et balænæ, et serræ, et vituli marini, et reliqua terribilia cetorum genera homini subjecta sint.

12. Et præsent piscibus maris, et bestiis terræ. Nunquid non gravem leonem, rugientem feram conspicias, cujus et nomen auditu importabile, rugitusque pavore terram succutit? ecquod tandem est robur, ut ejus sustinere impetum possit? Nulla enim brutarum animantium, et quæ prægrandi mole corporis sint, tanta virium copia confidit, ut leonis obsistere impetui possit. Attamen illum in parvo vivario inclusum vides. Quisnam carcere con-

strinxit? quis exiguum carcerem grandi bestiae excogitavit? quis raras caveae lignae cancellos inclusae ferreae extruxit, quo respiraret, ne suo ipsa anhelitu suffocaretur, sed libere animam duceret, secureque ageret? quis? Nunquid non homo, qui bestiarum saevissimas sibi ludum facit?

13. Nunquid non pantheras deludit, cum charta, in hominis effigiem efficta e superiori loco objecta, chartam panthera discerpit, atque homo infra positus, bestiae dementiam prono risu excipit? Nunquid non homo rationis copia cunctis superior existit? Quonam id modo? Dicam tibi de volucris haud quidem in aera corpore conscendere hominem: nam neque alis praeditus est: mentis tamen potentia, una cum eis volatum contendit. Nihil est quod hominis rationem animumque detineat. Quae in profundo sunt, rimatur; quae super terram, venatu **330** capit; quae in aere, pernicitate majori antevertit, detractaque solo devehit.

14. Vidisti aliquando in summo arboris ramo insidentem volucrum, subtus in terra versantes homines deridentem; ut quae alarum freta pernicitate sit? Videas nihilominus hic quoque hanc a puero ludo capi. Calamos enim calamis subiecit, summosque eo visco illinit: ac tum per ramos ac folia ita furtim disponit ac locat, ut viscum non appareat, vagumque ac sublimem volucris fallat obtutum. Levi attactu per aera volantem aviculam tenuit: quae per aethera feratur, volucrum visco devinxit. Nam humi quidem jacet homo; humi vero ejus et manus et pedes; ejus enim vero mens atque animus una cum volucris in sublime ascendit, ac qua pollet artis industria, pervia illi fiunt caelestia et quae sub manu veniant ac capiantur, quae sunt alis praedita. Tum enim retia tenduntur volucris, tum sagittarii volantes assequuntur, ac quae sunt gulosiores, escarum illecebra praedae cedunt.

15. Num et aquilam nunquam vidisti vehementi impetu praedae illapsam plagis humi confestim irretiri? Ac quae volatu alta petebat, hominis astu objecta esca, in terram detruditur ac tenetur. Omnia quippe sub hominis manu a Deo posita sunt. Et implevit orbem, et hominem principatus expertem non fecit. Ne dixeris: Quae in aere feruntur, quomodo mea sunt? Nam et illa rationis ope tibi subjecta ac obnoxia fiunt.

16. *Et reptilibus, quae reptant super terram.* Vides ubi situm sit, quod ad Dei imaginem conditus es? In eo nimirum quod principatu polles, inque animi parte intelligente ac utente ratione, *Et fecit Deus hominem.* Quid igitur est homo? Ex iis quae legimus, et ex iis quae audivimus, hominem definiemus. Nihil enim jam opus est ut alienas definitiones mutuemur, neque ut ab externa vanitate petita in veritatis cogitatum sensumque inducamus. Homo est opus Dei, ratione praeditum, ad creantis imaginem conditum.

(a) Verba, τῷ ἐγκεκλεισμένῳ usque ad καὶ ἀναπνοῆν in editione Garnerii ob homœoteuton omissa, ex Combefisii *Basilio recensito* restituimus. Epit.

αὐτόν; τίς ὁ τὸ μικρὸν δεσμιωτήριον τῷ μεγάλῳ ζῳῷ ἐπινοήσας; τίς ὁ τῇ ἀραιότητι τῶν στημόνων ἐκείνων τῶν ξυλίνων τὴν ἀναπνοῆν τῷ ἐγκεκλεισμένῳ (a) θηρίῳ παρασκευάσας, ὡς μὴ ἀποπνίξαι αὐτὸ τῷ ἰδίῳ ἄσθματι, ἀλλὰ καὶ ἀναπνοῆν ἐλευθέριον αὐτῷ δοῦς, καὶ τὴν ἀσφάλειαν διοικησάμενος; Τίς; οὐχὶ ἄνθρωπος παίγνια ποιεῖται τῶν θηρίων τὰ χαλεπώτατα;

13. Οὐκ ἀποπαίζει τῶν παρδάσεων, ὅταν ὑπερτείνῃ χάρτην εἰς ἄνθρωπον ἐσχηματισμένον· καὶ ἡ μὲν τὸν χάρτην ἐσπάραξεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος κάτω κείμενος τῆς ἀνοίας τοῦ θηρίου κατεγέλασεν; Οὐ περιουσία τοῦ λογισμοῦ πάντων κρατεῖ ὁ ἄνθρωπος; πῶς; Εἶπω σοι περὶ τῶν πετομένων, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει μὲν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἀέρα σώματι· οὐ γὰρ ἔχει πτερὰ· συμπαρίπταται δὲ τοῖς πτηνοῖς τῇ τοῦ νοῦ δυνάμει. Οὐδὲν κατέχει τὸν τοῦ ἀνθρώπου λογισμόν· τὰ ἐν βυθῶν διερευνᾶται, τὰ ὑπὲρ γῆς θηρᾶται, τὰ ἐν τῷ ἀέρι προκαταλαμβάνει, καὶ εἰς γῆν κατασπᾶσας, ἀποκομίζει.

14. Εἶδές ποτε ἐπ' ἄκρου κλάδου καθεζόμενον ὄρνεον καταγελῶν τῶν κάτω περὶ τὴν γῆν στρεφομένων ἀνθρώπων, ἐν τῷ πεποιθῆναι τῇ κουφότητι τοῦ πτεροῦ; Ἄλλ' ὅμως ἔστιν ἄλλιν κἀνταῦθα ἰδεῖν παῖδα ἀδολεσχοῦντα, καλάμους καλάμοις ὑποβάλλοντα, καὶ κατὰ τῶν ἄκρων τῶν καλάμων ἰξὸν προσαρτήσαντα· εἶτα λανθανόντως διὰ τῶν κλάδων καὶ τῶν φύλλων κλέψαντα τοῦ ἰξοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ ἀπομετεωριζόμενον τὸ ὄμμα τοῦ ὄρνέου. Μικρᾷ προσψαύσει ἐκράτησε τὸ ἀεροποροῦν· τὸ διὰ τοῦ αἰθέρος φερόμενον πτηνὸν, δέσμιον ἰξῶ ἤγαγε. Κάτω μὲν γὰρ κεῖται ὁ ἄνθρωπος, κάτω δὲ καὶ τῷ χεῖρι αὐτοῦ καὶ τῷ πόδε· ἀλλ' ἡ διάνοια τούτου συναναβαίνει εἰς ὕψος τοῖς πτηνοῖς, καὶ διὰ τῆς τέχνης ἐφικτὰ τούτῳ γίνεται τὰ οὐράνια, καὶ τὰ πτερωτὰ, ἄλιωτά. Δίκτυά τε γὰρ ἴσταται τοῖς πτηνοῖς, καὶ τοξόται τῶν πετομένων καταστοχάζονται, καὶ δελεάσμασι βρωμάτων θηρῶνται τὰ λαιμαργότερα.

15. Οὐκ εἶδές ποτε καὶ αἰτὸν λάθρως μὲν ἐμπεσόντα τῷ θηράματι, τάχος δὲ περιπαρέντα ταῖς κάτω πάγαις; Οὕτως τὸ ὑψηλὸν κάτω γίνεται τοῖς ἀνθρωπίνοις δελεάσμασιν καθελκυσθέν. Πάντα γὰρ ὑπὸ τὴν χεῖρα ἤγαγε τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὴν κτίσιν ἐκλήρωσε, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἄμοιρον τῆς δεσποτείας οὐκ ἐποίησε. Μὴ εἴποις· Τὰ ἐν τῷ ἀέρι φερόμενα, πῶς ἐμοὶ διαφέρει; ἐπεὶ κάκεινα διὰ τοῦ λογισμοῦ σοι ὑποχείρια γίνεται.

16. Καὶ τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρας ποῦ ἔχεις τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ; κατὰ τὸ ἀρχικὸν δηλαδὴ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς νοερὸν τε καὶ λογικόν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν ἔστιν ἄνθρωπος, ἐξ ὧν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐξ ὧν ἠκούσαμεν, ὀρισόμεθα. Οὐκέτι γὰρ χρεῖα δανείζεσθαι ὄρους ἀλλοτρίους, οὐδὲ τὰ ἐκ τῆς ματαιότητος ἐπεισάγειν τῷ λογισμῷ τῆς ἀληθείας. Ἄνθρωπός ἐστιν ποίημα Θεοῦ λογικόν, κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Εἴ τι λείπει τῷ

λόγω τούτω, οἱ πολλὰ προσαναλώσαντες τῇ ἀναλήψει τῆς φθειρομένης σοφίας ἐπισκεψάτωσαν. Ἡμεῖς δὲ τοῦ πρόσω ἐχώμεθα. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος.

17. Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Αὕτη καὶ ἡ ἰσχυρὴ εὐλογία. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ ἐγένετο οὕτως. Εἶτα· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα. Τί οὖν περισσόν; Ἀναγκαίως καὶ τὰ κοινὰ σοι ταῦτα ἐχαρίσατο, καὶ τὰ ἴδια σε ἀναμένει. Αὐξάνη γὰρ ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα. ἀπὸ μικροῦ τοῦ πρώτου ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἐπὶ τελειώσιν ἔρχη. Οὕτω καὶ ἵπποι καὶ κύνες, οὕτω καὶ αἰετοὶ καὶ κυκνοὶ, καὶ πάντα ἄπερ (a) ἂν εἴποις, διὰ μικρᾶς τῆς πρώτης κινήσεως τῇ κατ' ὀλίγον προσθήκῃ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως ἀπολαβόντα, πάλιν διὰ τῆς μειώσεως πρὸς τὸ ἐλαττον ὑποστρέφει. Ἄ τούτων κοινὰ τῆς φύσεως ἦν, καὶ ἡμῖν ἐδωρήσατο. Αὐξάνεσθε· τουτέστι, τρέφεσθε· μικροὶ γεννώμενοι μεγάλοι γίνεσθε, καὶ πέρας ἔστω τῆς αὐξήσεως. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἑπταετίᾳ τρεφόμεθα, καὶ λαμβάνει ἡμᾶς μεθελικίωσις ἐπὶ τὴν δευτέραν ἐβδομάδα τῶν ἐτῶν, ἥδη ὀφείλομεν ὁμοίως ἐν παντὶ μέρει τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας καθ' ἐβδομάδας μεθελικιοῦσθαι.

18. Ἡ πρώτη ἐβδομάς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει. Ὅρους τῆς παιδικῆς ἡλικίας φανεροὶ ἡ τῶν ὀδόντων ἐκβολή· οἱ μὲν ἔπεσον, οἱ δὲ ἀνεφύησαν. Δευτέραν ἔλαβε ἀρχὴν αὐξήσεως ἕως τέλους τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης. Ἡ δευτέρα λοιπὸν, ἡ τῶν παίδων· πρῶτον μὲν γὰρ παιδίον, εἶτα παῖς, εἶτα ἔφηβος ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκαετοῦς (b)· ἐνταῦθα οἱ ὄροι τῆς τρίτης αὐξήσεως. Εἶτα ἄνθρωπος. Αὐξάνεσθε οὖν. Οὐκ ἔαν γένῃ ἕκατὸν ἐτῶν ἀπὸ πρώτου μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ αὐξήσιν ἐπιδέχη· ἀλλὰ τοῦτο τὸ, Αὐξάνεσθε, ἐν ῥῆμα σοφῶς λεχθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται· αὐξάνεσθε μέχρι τινός. Κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τὴν καταβληθεῖσαν ἐν τῇ μήτρᾳ, καταβλήθησαν καὶ οἱ λόγοι τῆς αὐξήσεως· ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα νεώτερον τὸ τῆς ἡλικίας χάρισμα ἐπιγίνεται, ἀλλ' αἱ μητρῴαι καταβολαὶ συγκαταβεβλημένας ἔχουσι τὰς πρὸς τὸ αὐξάνεσθαι ἐπιτηδειότητας. Ἐπεσον οἱ ὀδόντες; ἔγνωμεν ὅτι κινήθη τόσον μέτρον· τριετὲς τὸ παιδίον ἐμέτρησεν ὁ πατήρ· οἶδεν ὅτι τὸ διπλάσιον τούτου μέγεθος ἀπολήφεται ἐν τῇ τελειώσει. Ὅσος γὰρ ἐν τῇ τριετίᾳ τῷ μήκει ὁ ἄνθρωπος φαίνεται, δις τοσοῦτον ἔσται ἐν τῇ συμπληρώσει τῆς αὐξήσεως. Τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μέχρι πέρας, μέχρι ὄρου. Ἀπὸ τῆς ἐβδομάδος τῆς πρώτης ἐπὶ τὴν δευτέραν μεταβαίνει· ἐκεῖ λοιπὸν ἡ θερμότης πλείων, ἡ διάπλασις τοῦ σώματος ἀραιότερα, ἡ ὑγρότης ἐπιλείπει, κραταιοῦται τὰ μέλη· ἰσχυροτέρων ἐφάπτεται ἔργων, οἷον οἱ τῶν ἐφηλίκων εἰσι, οὕτω μὲν τὸ τέλειον ἔχοντες· νεοπαγῆς γὰρ αὐτῶν ἡ σὰρξ ἔτι, καὶ πρὸς πόνους καρτερικοὺς ἀνεπιτηδεῖα. Τὸ μὲν κοῦφον καὶ εὐκίνητον ἀπέλαβε λοιπὸν τὸ ζῶον· ἐν δὲ

A Si quid in hac definitione desit, considerent ii, qui multum in studiis sapientiæ caducæ operæ posuerunt : nos vero ulterius progrediamur. Ad imaginem Dei factus est homo.

17. *Et benedixit Deus hominem; et ait: Crescite et multiplicamini, et replete terram*⁹. Hæc et piscium benedictio est. *Et dixit Deus: Producant aquæ reptilia animarum viventium: et factum est ita. Et ait Deus: Crescite et multiplicamini, et replete aquas*¹⁰. Quid igitur homini amplius? Necessario hæc quoque communia tibi tribuit; teque manent quæ sunt propria. Crescis enim ut et reliqua animalia, et paulatim per incrementa ex parva ad justam perfectamque magnitudinem pervenis. Sic et equi et canes; sic et aquilæ et cyeni, et quæcunque dixeris reliqua animalia, a primo exiguo partu paulatim per assiduas accessiones ad absolutum perveniunt augmentum; rursusque paulatim minori mole contrahuntur. Quæ igitur naturæ communia sunt, hæc et nobis elargitus est. *Crescite* : id est, enutrimini; et cum parvi nascamini, justa statura magnique evadite; atque augmenti sit terminus. Neque enim quoniam primo septennio **331** ita nutrimur, atque vertimur, ut altero septennio in aliam ætatem immutamur : sic in omni vita per septennia de ætate in ætatem commutari debemus.

18. Primum septennium infantilem ætatem continet. Infantilis fines ætatis manifestat dentium ejectio; cum in locum eorum qui ceciderunt, alii fuerint enati. Alterum rursus augmentum sumit principium, ad finem usque anni quartidecimi. Hæc altera jam ætas, quæ est puerorum. Primum enim infans est; tum puer, exinde pubes, ab anno quarto-decimo. Hic tertii augmenti finis : ac deinde vir. *Crescite* ergo. Non si centum annorum vixeris, a primo ad centesimum usque annum, augmentum susceperis : sed una illa vox, *Crescite*, sapienti dicta consilio, res providentia disponit. Ad certum usque terminum crescite. Pro ratione primæ illius in utero constitutionis, jactæ fundamento sunt etiam augmenti rationes. Non enim quod postea accedit recentius est staturæ munus; sed materna fetus ab alvo, una quoque ad augmentum idonea, rata semina tulit. Dentes ceciderunt : scimus tantum augmenti accessisse. Triennem infantem ad mensus est parens; novit foro ut duplo majorem hac quantitatem recipiat, cum fuerit ætatis perfectæ. Quanta enim triennis ætatis statura hominis visitur, duplo auctior erit cum jam augmentum expleverit. Hic humanæ modus naturæ est, in finem usque. A primo septennio ad secundum transit. Ibi jam exuberat calor : rarior corporis constitutio est, deficit humiditas, roborantur membra, fortiora aggrediuntur opera, cujusmodi puberum, qui nondum perfecti sunt. Est enim illis recens compacta caro, et ad robustos labores minus idonea. Levitatem duntaxat et agilitatem animal jam recepit. In tertio

⁹ Gen. 1, 28. ¹⁰ Ibid. 20, 22.

(a) Ἄπερ Ms., ὕσα. (b) Τεσσαρεσκαίδεκαετοῦς. Editi, Τεσσαρεσκαίδεκα ἔτους. EDIT.

deinceps septennio, una quoque perfectum augmentum nanciscitur: nec jam amplius, tertio expleto septennio corpus altiore statura surrigitur. Postquam vero natura a laboribus augendi in altum respiraverit: jam in latum incipit augmentum traducere, sedificiique sui fastigium, tanquam fundamentis substratis fulcire, crassaque in orbem adjicere pergit, atque in eum modum membra corporis roborare atque formare, et in robustiorem statum perducere. Agit hæc quotidie natura imprætermisse suo ipsa ordine, sed cujus, ex præcepto Dominico erigo est; ac tunc prolatum, per omnem in finem usque perpetuo creaturam grassatur: *Crescite, et multiplicamini. Crescite*, inquit, ne in uno natura definiatur. *Multiplicamini*, ne ad unum duntaxat, sed et ad plures genus excurrat. Unde et adjecit: *Et replete terram. Replete* vero, non habitatione; sic enim falsus esset sermo, quandoquidem etiamnum magnam terræ partem, quæ non habitetur, videmus: verum *Replete*. Potestatem, inquit, dominandi terræ nobis tribuit. Quod enim dictum est, *Replete terram*, in habitatione locum non habet; nam neque solis ardoribus exustam, atque incultam, sive gelu rigidam inviamque ac inaccessam. Nunquid hanc quoque homines habitant, et implent terram? Sed ea ratione terræ replendæ arbitros fecit, et replemus per rationem, quod sciamus quanta sit ejus pars inhabitabilis solisque ardoribus exusta: quod noverimus quanta ejus borealis plaga, ex **332** frigoris exsuperantia inculta est nulliusque frugis. Nunquid non terram replevimus? nunquid non delecto quod usui esset, quidquid parum commodum ad humanam vitam transigendam rejecimus? Quamobrem quod ita dictum est, *Replete*, rei nos arbitros fecit. Non quia universæ usum non habemus, non ejus quanta est, domini constituti sumus. Neque enim tu, coempto tritico, idcirco non ejus omnis dominus es quod in tritico aliud edule, aliud quod in escam cedere nequeat offendis, et abjicis; ac scrupulos quidem ac lapides projicis ut inutiles, ac si quid aliud commistum est quod ad usum minime idoneum sit, glumaque exsufflata atque palea, ac secreto lolio, quidquid ad vitæ sustentationem purum est, id deligis.

19. Sic itaque etiam terra, partim ad habitandum nobis concessa idonea est; partim ad colendos agros necessaria; partim ad quadrupedum atque pecorum pascua dimissa; aliaque secundum alium quemdam usum, tibi vitæ rationibus tuendis opportunum, deque illa quæ libet, et ut libet, disponis; idcirco nimirum, quod Dominus suæ te creaturæ dominum constituit. Licet itaque mihi quæ velim disponere, quippe qui dominus creatus sim, ipsius qui me creavit Domini munere. *Et implete terram. Et præsidete piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis terræ*¹¹. Hæc jam ejus, quod est, *Replete terram*, benedictio; hæc sancita lex: hæc no-

¹¹ Gen. 1, 28.

(a) Ἴδωμεν. Forte εἰδῶμεν, ut et interpretes legisse videtur. Edit. (b) Ἀγοράσας. L., ὠνησάμενος.

Α τρίτη λοιπὸν ἐβδομάδι καὶ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως συναπολαμβάνει· ἔτι δὲ καὶ εἰς μῆκος ἡ διανάστασις τοῦ σώματος οὐκ ἐπιγίνεται μετὰ τὴν τρίτην ἐβδομάδα. Ἐπειδὴν δὲ ἀναπνεύσῃ ἡ φύσις τῶν καμάτων τῆς ἐπὶ τὸ ἄνω αὐξήσεως, ἄρχεται λοιπὸν εἰς τὰ πλάτη διαβιβάζειν τὴν αὐξήσιν, καὶ οἶονεὶ περιθεμελιοῦν τὰ ὑψωθέντα, καὶ πάχη αὐτοῖς περιτιθέναι, καὶ οὕτω στερεοῦν καὶ κρατύνειν τοῦ σώματος τὰ μέλη, καὶ εἰς τὸ ῥωμαλεώτερον ἀποκαθιστᾶν. Ταῦτα ποιεῖ μὲν ἐκάστοτε ἡ φύσις ἀπαραλείπτως κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἀκολουθίαν· ἐγένετο δὲ ἐξ ἀρχῆς προστάγματι δεσποτικῷ, καὶ τότε λαληθὲν, διὰ πάσης ἀεὶ τῆς κτίσεως μέχρι τέλους χωρεῖ. Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Αὐξάνεσθε γὰρ, φησὶ, ἵνα μὴ ἀτελὲς διαμείνη τὸ ποίημα· πληθύνεσθε, ἵνα μὴ εἰς ἓνα, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς διαδράμῃ τὸ γένος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Β Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Πληρώσατε δὲ, οὐ τῇ κατοικήσει· οὕτω γὰρ ἔσται ὁ λόγος διεψευσμένος, ἐπειδὴ ἄχρι τοῦ νῦν ὀρώμεν πολλὴν γῆν ἀοίκητον, ἀλλὰ, Πληρώσατε τὴν ἐξουσίαν, φησὶ, τοῦ κυριεύειν τὴν γῆν δέδωκεν ἡμῖν. Τὸ γὰρ, Πληρώσατε τὴν γῆν, ἐπὶ τῆς κατοικήσεως χώραν οὐκ ἔχει· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διακεκαυμένην καὶ ἀγεώργητον, ἢ τὴν κατεψυγμένην καὶ ἄβατον· καὶ οὐχὶ ταύτην οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσι καὶ πληροῦσι τὴν γῆν. Ἀλλὰ κυρίου ἡμᾶς ἐποίησε πληροῦν, καὶ πληροῦμεν ἐκείνην τῷ λογισμῷ, τῷ εἰδέναι ἡμᾶς πόσον μέτρον τῆς ἀοικήτου καὶ διακεκαυμένης γῆς. Ὅταν ἴδωμεν (a) πόσον τὸ κλίμα τὸ βόρειον, ὃ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ψύξιν ἀγεώργητόν ἐστι καὶ ἄχρηστον, οὐχὶ ἐπληρώσωμεν τὴν γῆν; οὐ τὸ χρήσιμον ἐκλεξάμενοι, τὸ ὅσον ἄχρηστον εἰς διαγωγὴν ἀνθρώποις ἀπειπεμφάμεθα; Ὡστε τὸ, Πληρώσατε τὴν γῆν, κυρίου ἡμᾶς ἐποίησεν. Οὐκ ἐπειδὴ πάσης οὐκ ἔχομεν τὴν χρῆσιν, οὐκ ἔχομεν πάσης τοῦ κυριεύειν. Οὐδὲ γὰρ σὺ τὸν σῖτον ἀγοράσας (b), οὐκ εἶ διὰ τοῦτο τοῦ παντός κύριος, ἐπειδὴ ἐν τῷ σίτῳ τὸ μὲν ἐδώδιμον, τὸ δὲ ἄβρωτον εὐρίσκεις καὶ ἀποβάλλῃ· καὶ τὰ λιθίδια γέν ὡς ἄχρηστα ἀπορρίπτεις, καὶ εἶ τι ἄλλο ἐπιμέμικται πρὸς βρώσιν ἀνεπιτήδειον· τὸ δὲ ἄχυρον ἀποφυσήσας καὶ τὸ ζιζάνιον ἀποκρίνας, τὸ ὅσον καθαρὸν πρὸς τὴν τοῦ βίου σύστασιν τοῦτο ἐκλεξάμενος.

19. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ γῆ, ἡ μὲν πρὸς οἴκησιν ἐχαρίσθη ἐπιτηδεῖα, ἡ δὲ ὡς πρὸς γεωργίαν ἀναγκαία· ἄλλη ὡς πρὸς βοσκημάτων καὶ τετραπόδων ἀνείθη νομὴν, καὶ ἄλλη κατ' ἄλλην χρεῖαν τινὰ τῶν σοι κατὰ τὸν βίον ἀρμοζουσῶν· καὶ διατάττῃ ἢ βούλει, καὶ ὡς βούλει περὶ αὐτῆς, ἐπειδὴ σε κύριον ὁ Δεσπότης τῆς ἑαυτοῦ κατέστησέ κτίσεως. Ἐξέστιν οὖν διατάξασθαι ἢ βούλομαι, ἐπειδὴ γέγονα κύριος, παρὰ τὴν τοῦ κτίσαντός με Δεσπότητος δωρεάν. Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Αὕτη λοιπὸν ἡ τοῦ Πληρώσατε τὴν γῆν, εὐλογία, αὕτη ἡ νομοθεσία, τοῦτο τὸ

ἀξίωμα τὸ δεδομένον ἡμῖν παρὰ Θεοῦ. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Ἄρα οὐκ ἐπεσημήνισεν, ὅτι ἐλλιπὴς ἦν ἡ ἀπόδειξις (α); Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ βουλή δύο εἶχε, κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἡ δημιουργία τὸ ἐν ἔχει μόνον, τὸ κατ' εἰκόνα. Μὴ ἄλλως ἐβουλήθη, καὶ ἄλλως μετεβουλεύσατο; μὴ μεταμέλαιά τις ἐν τῇ κτίσει παρηκολούθησε; μὴ ἀτονία τυχὸν κτίσαντος, μεγάλα μὲν προελομένου, μικρὰ δὲ ἀποτελέσαντος; ἢ, μὴ που ἀδολεσχία ἐν τοῖς προτέροις λόγοις ὑποληφθεῖη, καὶ περιττὴ ἡ τοῦ δευτέρου προσθήκη, ὡς τῶν δύο λέξεων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχουσῶν, καὶ τὸ αὐτὸ ἀπαραλλάκτως σημαίνουσῶν; Ἄλλ' ὅπερ ἂν ἐκ τούτων ἀπάντων ὑπονοήσωμεν καὶ προφασισώμεθα, εἰς κατηγορίαν τοῦτο τῆς Γραφῆς οὐ μετρίαν ἀποτελεῦθήσεται. Εἴτε γὰρ ὡς παρέλκον τι τὸ, Καθ' ὁμοίωσιν, εἴποι τις, ὡς δις τὸ αὐτὸ λέγειν, ἀργὸν ἐλέγχει τὸ ῥῆμα· καὶ βλασφημία δαινῆ τοῦτο κατὰ τῆς Γραφῆς, ἥτις οὐκ οἶδε ποτὲ ἀργολογεῖν. Οὐκοῦν ἀναγκαῖα καὶ ἄμφω καὶ ἰδιοσήμαντρα, τὸ τε Κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν. Πῶς οὖν οὐχὶ καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὁμοίως ἐβλήθη τὸ, Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐποίησεν αὐτόν ὁ Θεός, ἀλλὰ μόνον, κατ' εἰκόνα; Εἰ μὲν ὅτι ἠτόνησεν ὁ ποιῶν, ἀσεβῆς ὁ λόγος καὶ ἀτοπος· εἰ δὲ ὅτι μετεμελήθη ὁ προστάσων, ἀσεβέστερον τὸ ἐνθύμημα· εἰ δὲ καὶ ὅτι τὴν προτέραν βουλήν, οὐ πάνυ ὀρθῶς ἔχουσαν, ὕστερον τάχα ἐν τῇ ποιήσει ἐπιδιωρθώσατο, καὶ τοῦτο ὁμοίως ἀσεβῆς τὸ ἐννόημα. Ἄλλ' οὔτε ὁ Δημιουργὸς ἀτονεῖ, οὔτε ὁ ἀγαθός, τὰ πάντα εἰδώς, μεταμέλειται, καὶ περὶ τὰς ὑποσχέσεις ἀναβάλλεται, οὔτε ὁ σοφὸς μεταβουλεύεται, οὔτε ἡ Γραφή τοιοῦτόν τι λέγει. Τίς οὖν ὁ λόγος τοῦ τὸ, Κατ' εἰκόνα, μόνον, ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἀνθρώπου, εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Μωϋσῆν, τὸ, Καθ' ὁμοίωσιν, ἀποσιωπήσαντα, καίτοι ἐν τῇ προτέρᾳ βουλῇ ἀμφοτέρων ὁμοίως συμπαραληφθέντων αὐτῶν; hoc, quod est ad imaginem, in hominis creatione solummodo dixerit, quodque ad similitudinem est, silentio presserit: tametsi in priori consilio utrumque simul perinde assumpserat?

20. Παρὰ τῷ προσέχοντι καὶ συνιέναι βουλομένῳ ἡ ἐπίλυσις. Τὸ μὲν γὰρ, Κατ' εἰκόνα, φύσει δέδοται ἡμῖν, καὶ ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ τέλος συμπάρεσι· τὸ δὲ, Καθ' ὁμοίωσιν, ἐκ προαιρέσεως, καὶ οἴκοθεν κατορθοῦμεν ὕστερον. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ βουλῇ λέγων ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ τὸ, Καθ' ὁμοίωσιν προσέθηκεν· δεικνὺς, ὅτι καὶ προαίρεσιν ἡμῖν αὐτεξουσίαν ἐμβαλεῖ, τὴν δυναμένην ποιῆσαι ἡμᾶς ὁμοιωθῆναι Θεῷ. Καὶ γοῦν καὶ τοιοῦτοι ἀπετελέσθημεν, κατὰ τὴν πρόβῃσιν τοῦ Θεοῦ. Πολλοὶ γὰρ οἱ ὁμοιωθέντες αὐτῷ, πάντως δὲ καὶ ὁμοιωθησόμενοι; καὶ μὴ καὶ πάντες εἰς τοῦτο ἐπισπεύδοιμεν, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν μάλλον ὑπὸ θελοκακίας βαδίζοιμεν. Ἐν δὲ τῇ κατασκευῇ ὕστερον μόνον εἶπε τὸ, Κατ' εἰκόνα, ὡς καὶ μόνον τοῦτο ἐντελὲς καὶ ἀναλλοίωτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐγκατασκευάσας· τὸ δὲ γε, Καθ' ὁμοίωσιν, ἐπειδὴ δυνάμει τῶς μόνον ἐγκατέσπειρε τῷ ἀνθρώ-

A bis a Deo collata dignitas. *Et fecit Deus hominem. Ad imaginem Dei fecit eum.* Nunquid non observasti, mancum esse ac diminutum id quod redditur? *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem.* Consilium duo habuit, ad imaginem, et ad similitudinem: procreatio unam duntaxat habet, nempe quod est ad imaginem. Nunquid aliter decrevit, atque aliter mutato consilio fecit? num poenitudo aliqua in creatione subsecuta est? Num forte fractæ creantis vires ac minutæ, ut cum magna destinaverit, minora opere exsecutus sit? Aut, nunquid in prioribus verbis nugacitas æstimanda sit superfluaque ejus, quod secundo loco positum est, adjectio; quippe quod ambæ dictiones eundem habeant sensum, nulloque discrimine idem significant? Enimvero quidquid horum suspicati ac causificati fuerimus, in Scripturæ haud leve crimen cedit. Sive enim ceu quid redundans dicat quis, quod ita scriptum est, *Ad similitudinem*, quasi bis idem dicatur, otiosum verbum arguit: gravisque hæc in Scripturam blasphemia, cujus nunquam moris est otiosa loqui. Itaque necessaria ambo sunt, ac cujusque proprium significatum, tum ejus quod *Ad imaginem*, tum quod *Ad similitudinem* scriptum est. Quid igitur causæ est, cur et post conditum hominem, non pariter dictum est, *Ad imaginem et similitudinem* fecit eum Deus, sed duntaxat, *Ad imaginem*? Ac quia si ideo quod creans minutus potentia est, impius sermo est et absurdus. Sin vero, idcirco quia prius consilium, quod haud valde recte haberet, postmodum forte in creatione denuo emendarit, et hæc perinde impietati hærens existimatio est. At neque Creator viribus deficitur; neque qui bonus est, cunctaque explorata habet, poenitudine ducitur, ac moras nectit ut promissa impleat: nec qui sapiens est, consilium mutat, nec Scriptura ejusmodi **333** quidpiam loquitur. Quænam igitur ratio est, cur divinus Moses solummodo dixerit, quodque ad similitudinem est, si-

20. Facilis est, si quis animum attendat ac intelligere velit, solutio. Etenim quod est ad imaginem, natura nobis concessum est, atque a principio immutabile et in finem usque comes est. Quod vero ad similitudinem, libera voluntate et a nobis postmodum præstat. Cum itaque in primo consilio ait Deus. *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, adjicit et, *Ad similitudinem*; ut ostenderet liberam quoque nobis voluntatem indere, per quam nancisci liceat, ut Deo similes efficiamur. Ac sane tales etiam effecti sumus, pro eo ac divino prædictum oraculo est. Multi enim similes ei evasere, prorsusque etiam futurum ut multi evadant, tametsi non omnes ad hoc properemus, sed contrariam prorsus viam nostra sponte socordia incedamus. In hominis vero postmodum structura solum dixit quod est ad imaginem, quippe qui etiam unum hoc perfectum et immutabile in humana natura fabricatus

(a) Ἀπόδειξις. Leg., ἀπόδοσις.

esset. Quod vero ad similitudinem est, quod potentia solum hactenus homini inseruerat, ac necdum in effectu eluxerat, sed ad actus effectum accipientis adhuc animum volentem exigebat, merito silentio pressit. Siquidem igitur nullo præeunte ei consilio dixisset Deus, quod est ad similitudinem, primique illius effati tenore virtutem statim elargitus esset, ut Deo similes efficeremur, haudquaquam ex sola nostra potestate postmodum magnum istud donum ascisere potuissemus, ac propterea necessario tunc adepti essemus. Ubi jam vero eo devenimus ut conderemur, atque ex nihilo ut essemus in rerum natura adipisceremur, id quidem quod a creante naturæ nostræ ut ei velut substantia inditum, atque jam tum perfectum tribuebatur, statim nacti sumus, atque ex eo nuncupati, nempe ad imaginem. Quod vero non statim una nobiscum absolutum est, nec natura comes formationi fuit, sed ex adventura libera voluntate, nostra quippe operatione, postmodum nobis congruere debebat, quæ nobis, inquam, cum Deo inquitur similitudo, id nimirum nec adhuc eramus, nec dici poteramus. Dimisit enim hoc de industria Creator imperfectum, ut a nobis boni usura perficeretur, nostrumque bonum videretur, ut et debitam inde mercedem consequeremur: ne velut simulacra inanima essemus, pictorum quidem arte efficta temereque jacentia, et quæ a se nihil conferant ad decorem; quæ qui contueatur, exacteque depicta consideret, pictorem quidem merito et admiretur et laudet; ipsorum vero sui causa colorum, aut in quibus depicti sint tabellarum nullam rationem habeat. Ut itaque admiratio etiam mea foret, ac cum Deo optimæ laudem creationis una partiter, mihi reliquit ut ad Dei efficerer similitudinem. Est itaque in me potentia quidem rationis vis ac intelligentiæ, quod utique ad Dei me factum imaginem ostendit: actu vero, ut et virtutem amplectar, sedulaque actione id quod honestum ac officii est, præstem, atque ita vita optimis rationibus instituta, ad Dei similitudinem **334** deveniam. Quare id quidem, quod est ad imaginem, boni origo radixque est, quam ipsa statim conditione cum natura fundamento jactam habui; quod vero ad Dei similitudinem, ex meis postremum operibus, iisque quæ honesta ac officii sunt inpensis laboribus, tota denique vita virtutis cultu exacta, mihi accedit. Congruè itaque haud una cum creatione, ut mihi statim quod ad Dei similitudinem est, proveniret, Creator sanxit. Audi enim quid dicat in Evangelio: *Estote perfecti sicut et Pater vester cælestis perfectus est; quia solem suum oviri iniquos* ¹⁹.

21. Vidisti ubinam et quando Dominus id quod est ad similitudinem nobis reddiderit? *Quoniam solem suum oviri facit super malos et bonos, et pluit super justos et iniquos.* Si oderis scelera, si injuria-

¹⁹ Matth. v, 48, 45.

(a) Hic deesse videtur ὡμεν, vel tale quid. Edit.

A πρῶτον, οὐπω δὲ καὶ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα ἐμπεφάνιστο, ἀλλ' ἔδειτο ἔτι πρὸς ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως τοῦ λαβόντος τὴν προαίρεσιν, εἰκότως ἀπεσιώπησεν. Εἰ μὲν οὖν, μηδὲ προλαβὼν ἐν τῇ βουλῇ ὁ Θεὸς εἶπε τὸ, καθ' ὁμοίωσιν, καὶ διὰ τοῦ πρώτου λόγου ἐκείνου τὴν δύναμιν εὐθὺς ἐχαρίσατο τοῦ γενήσεσθαι ὅμοιοι Θεῷ, οὐκ ἂν ἀπὸ μόνης τῆς ἑαυτῶν ἐξουσίας ἡμεῖς ὑστερον τὸ μέγα τοῦτο χάρισμα προσδέξασθαι ἠδυνάμεθα· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαίως τότε προσείληπται. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς τὸ κτίζεσθαι ἤδη κατέστημεν, καὶ τὸ εἶναι ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος προσελαμβάνομεν, ὁ μὲν παρὰ τοῦ κτίζοντος ἐδίδοτο τῇ φύσει ἡμῶν οἶονεῖ συνουσιωμένον, καὶ ἀπεντεῦθεν ἀπηρτισμένον, τοῦτο εὐθὺς ἔχομεν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκαλούμεθα, κατ' εἰκόνα δηλαδὴ Θεοῦ· ὁ δὲ οὐκ εὐθὺς συναπετελέσθη ἡμῖν, οὐδὲ συμπαραωμάρτησε φυσικῶς ἐκ τῆς πλάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιγεννησομένης προαιρέσεως, ἅτε ἐνεργείας ἡμετέρας, ἔμελλε ἐσῦστερον προσαρμόσαι ἡμῖν, τὸ τῆς ὁμοιώσεώς φημι τοῦ Θεοῦ, τοῦτο οὐπω οὔτε ἡμῖν, οὔτε λέγεσθαι ἠδυνάμεθα. Ἀφῆκε γὰρ τοῦτο ἀτελὲς ὁ κτίσας ἐπίτηδες, ἵνα παρ' ἡμῶν ἡ ἐργασία τοῦ καλοῦ ἀποτελεσθῆ, καὶ ἡμέτερον δόξη τὸ ἀγαθόν, ὥστε καὶ μισθὸν ἡμᾶς ἐντεῦθεν ὀφειλόμενον σχεῖν· ἵνα μὴ ὡσπερ εἰκόνας ἄψυχοι (a), παρὰ ζωγράφους μὲν ἀποτελεσθεῖσαι, εἰκὴ δὲ κείμεναι, καὶ μηδὲν πρὸς τὸ κάλλος ἑαυταῖς συμβάλλόμεναι· ἅς ὁ θεώμενος, καὶ πρὸς ἀκρίθειαν γεγραμμένας κατανοῶν, τὸν μὲν ζωγράφον εἰκότως καὶ θαυμάζει καὶ ἐπαινεῖ, αὐτὰ δὲ δι' ἑαυτὰ χρώματα, ἢ τοὺς ἐφ' ὧν γεγράφεται πίνακας, οὐδενὸς ἀξιοῖ λόγου. Ἴνα τοίνυν τὸ θαῦμα καὶ ἐμὸν γένηται, καὶ συμμερίσωμαι τῷ Θεῷ τὸν ἐκ τῆς καλῆς δημιουργίας ἐπαινῶν, ἐμοὶ κατέλιπε τὸ καθ' ὁμοίωσιν γεγενῆσθαι Θεοῦ. Ἔστιν οὖν δύναμις μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ λογικὸν καὶ νοερὸν, ὁ δὲ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιῆσθαι με δείκνυσιν· ἐνεργεία δὲ, τὸ καὶ ἀντιποιηθῆναι τῆς ἀρετῆς, καὶ πράξει κατορθῶσαι τὸ καλόν, καὶ οὕτως ἐλθεῖν διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε τὸ μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ρίζα τοῦ ἀγαθοῦ, ἣν εὐθὺς ἐν τῷ κτίζεσθαι συγκαταβεβλημένην τῇ φύσει μου ἔσχικα· τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἔσχατον ἐκ τῶν ἔργων μου, καὶ τῶν περὶ τὰ καλά πόνων, καὶ τῆς πρὸς ὅλην ζωὴν ἐναρέτου διαγωγῆς, περιγίνεται μοι. Εὐλόγως τοίνυν, οὐχ ἅμα τῷ κτισθῆναι, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ εὐθὺς γενέσθαι μοι ὁ κτίσας ἀπεφάνητο. Ἄκουε γὰρ καὶ τί φησιν ἐν Εὐαγγελίῳ· Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν· ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

facit super malos et bonos, et pluit super justos et

21. Εἶδες ποῦ καὶ πότε ἀποδίδωσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸ καθ' ὁμοίωσιν; Ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐὰν γένη μισοπόνηρος, ἀμνη-

σκάκος, μὴ ἀμυνόμενος τὸν ἐχθρὸν, μὴ μεμνημένος τῆς χιλιζῆς ἔχθρας· ἐὰν γένη φιλάδελφος, συμπαθῆς, ὁμοιωθῆς Θεῷ. Ἐὰν οἶός ἐστιν ἐπὶ σὲ τὸν ἀμαρτωλὸν ὁ Θεός, τὸν ἐναντιούμενον αὐτῷ καθ' ἑκάστην, τοιοῦτος γένη ἐπὶ τὸν εἰς σὲ πεπλημμεληκότα ἀδελφόν, τῇ τελείᾳ ἀγάπῃ καὶ τῇ πρὸς τὸν πλησίον εὐσπλαγγνίᾳ, ὁμοιωθῆς Θεῷ. Ὡστε τὸ κατ' εἰκόνα μὲν ἔχεις ἐκ τοῦ λογικὸς εἶναι· καθ' ὁμοίωσιν δὲ γένη, ἐκ τοῦ χρηστότητα ἀναλαβεῖν. Ἀνάλαβε τοιγαροῦν σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ἵτα ἐνδύσῃ Χριστόν· δι' ὧν γὰρ ἀναλαμβάνεις τὴν χρηστότητα, διὰ τούτων ἐνδύῃ Χριστόν, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσῃ οἰκειούμενος Θεῷ. Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης πλάσεως παιδευσίς ἐστι τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐχέτω ἐκ αὐτῆ τῇ κτίσει τὸ κατ' εἰκόνα· γενέσθω δὲ καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τῆς οἰκείας σπουδῆς. ἐπειδὴ τὴν δύναμιν τούτου ἔχει ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει λαβῶν. Εἰ ἐποίησε καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, ποῦ σου ἡ χάρις; πόθεν ἂν σὺ ἐστεφανοῦ; Εἰ γὰρ ὁ Δημιουργὸς τὸ ὅλον τῇ φύσει ἀπέδωκε, πῶς ἂν σοι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἠνοίγετο; Νῦν δὲ, τὸ μὲν ἐδόθη· τὸ δὲ ἀτελὲς κατελείφθη· ἵνα σεαυτὸν τελειώσας, ἄξιός γένη τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθαποδοσίας. Πῶς οὖν γινόμεθα καθ' ὁμοίωσιν; Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Τί γὰρ ἐστὶ Χριστιανισμός; Θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει. Εἰ ἀνεδέξω τὸ εἶναι Χριστιανός, ἐπιείχθητι γενέσθαι ὁμοίος Θεῷ· ἐνδύσαι Χριστόν. Πῶς δὲ ἐνδύσῃ, ὁ μὴ σφραγισάμενος; πῶς ἐνδύσῃ, ὁ μὴ πῶς τὸ βάπτισμα εἰληφώς; Ὁ γὰρ τὸ ἐνδύμα τῆς ἀφθαρσίας μὴ δεξάμενος, πόρρω πάνυ καθίσταται τῆς πρὸς Θεὸν ὁμοιώσεως. Εἰ ἔλεγόν σοι, δεῦρο γεννοῦ ὁμοίος βασιλεῖ, οὐκ ἂν εὐεργέτην με ἔκρινας, καὶ πολλῶν τῶν τάχει ἔσπευδες πρὸς τὸ καλούμενον; Ἐπεὶ δὲ βούλομαι σε ὁμοίον Θεῷ ποιῆσαι, φεύγεις τὸν λόγον τὸν θεοποιούντά σε, ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα, ἵνα μηδὲ ἀκούειν ἔχῃς τῶν σωτηρίων λόγων.

procul a Dei similitudine consistit. Si dicerem tibi, me ac beneficium existimares, ac quam celerrime quo invitaris properares? Quia vero Deo te similem præstare satago, obstructis auribus sermonem fugis te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba possis percipere.

22. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Ἐῖποι ἂν τάχα ἐνταῦθα ἡ γυνή· τί πρὸς ἐμὲ ὁ λόγος; ὁ ἀνὴρ τῆνικαῦτα ἐγένετο. Οὐ γὰρ εἶπε τὴν ἄνθρωπον, φησὶν, ἢ ἀπλῶς ἄνθρωπον. ἀλλὰ τῇ τοῦ ἄρθρου προσθήκῃ τὸ ἀρρένικόν ἐνέφηνεν. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀμαθῶς τις τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ ἐπὶ τοῦ ἀνδρός ἢ μόνον κεληρημένος, προσέθηκεν. Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ἵνα γνῶς, ὅτι καὶ ἡ γυνή ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ὁ ἀνὴρ. Ὁμοίαι γὰρ αἱ φύσεις ἀμφοτέρων ἐπλάσθησαν, καὶ ἴσαι τούτων αἱ πράξεις, ἴσα τὰ ἔπαθλα, ἴση ἡ τούτων καταδίκη. Μὴ γὰρ προφασιζέσθω τὸ ἀσθενέστερον ἢ γυνή· ἐν γὰρ τῇ σαρκὶ τοῦτο· ἡ μέντοι ψυχὴ ἐπίσης τῇ ἀνδρείᾳ τὴν οἰκείαν ἔσχηκε δύναμιν. Ἐπειδὴ οὐκ ὁμότιμον τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἰλήφασιν, ὁμότιμον ἔχουσι καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν

rum memoriam deleveris, hostem haud ulciscare, si hesternæ simultatis atque odii recordatus non fueris : si fratrem amore ac miseratione fueris persecutus, Deo similis evasisti. Si ex animo dimisisti inimico, Deo similis existis. Si qualis erga te peccatis obnoxium Deus est, qui quotidie illi adverse- ris, talis et ipse erga fratrem in te delinquentem efficiare, affectu illo miserantis animi erga proximum, Deo similis effectus es. Quamobrem quod est ad imaginem inde habes, quod ratione præditus es : efficeris vero ad similitudinem, ex eo quod benignitatem assumis. Assume itaque viscera misericordiæ, benignitatem ¹³, ut Christum induas. Quibus enim benignitatem assumis, iis Christum induis ; et qua illi necessitudine conjungeris, cum Deo necessitudinem contrahis. In hunc modum hominis formati historia, vitæ nostræ formatio est ac disciplina.

Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Habeat homo in ipsa creatione, ut quod est ad imaginem, fiat et ad similitudinem proprio studio atque opera ; quippe qui rei hujus facultatem in propria nactus natura est. Si Deus a principio ad similitudinem fecisset, ubinam tua foret gratia? Quid esset unde corona donareris? Si enim Creator rem omnem naturæ tribuisset, qua tandem ratione regnum cælorum tibi pateret? Nunc vero alterum dedit, alterum imperfectum reliquit, ut tu te ipse perficiens dignus efficiaris, qui mercedem a Deo consequaris. Qua igitur ratione ad similitudinem efficitur? Per Evangelium. Quid enim est Christiana professio? Inita cum Deo similitudo, quoad

ejus capit humana natura. Si in animum induxisti ut esses Christianus, operam nava ut Deo similis efficiaris : indue Christum. At quam indues ratione, qui non es sigillo consignatus? Quomodo indues, qui nondum baptismo es initiatus? Qui enim incorruptionis indumentum non suscepit, valde

agedum. esto similis imperatori ; nonne amicum me ac beneficium existimares, ac quam celerrime quo invitaris properares? Quia vero Deo te similem præstare satago, obstructis auribus sermonem fugis te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba possis percipere.

22. *Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit eum* ¹⁴. Dicat hic forsitan mulier : Quid ad me sermo spectat? Vir tunc conditus est. Non enim,

335 inquit, dixit hominem genere feminino, aut simpliciter hominem, sed articuli adjectione masculinum sexum indicavit. At ne quis inscite hominis appellatione in viro duntaxat usum existimet, adjecit: *Masculum et feminam fecit eos* ; ut intelligas habere et mulierem, quod ad Dei imaginem condita sit, et quod ad Dei similitudinem esse nanciscatur, uti et vir. Paræ dignitatis amborum formati sexus, paræque sunt horum actiones, paria præmia, par eorum damnatio. Ne enim mulier imbecillio- rem sexum causificetur. Istud namque in carne est ; ad animam vero quod attinet, nihil viro imparem nacta est potentiam. Quandoquidem igitur feminæ

¹³ Coloss. III, 12. ¹⁴ Gen. I, 27.

pari viris dignitate acceperere ut ad Dei sint imaginem, pari dignitate virtute pollent, honorumque operum edunt specimen: nullaque excusatio est, si qua forte corporis imbecilles vires ostendat. Quanquam enim absolute mollius delicatiusque natum est, at pronum paratumque ad miserationem, ad tolerantiam vividum ac firmum, in vigiliis acre ac contentum. Longe enim etiam femineus sexus honesti studio, laboris instantia ac tolerantia virilem excedit. Ac nunquam flat ut vir paribus modis feminae æquetur, sive in jejunii virtutisque reliquæ cultu, sive in lacrymarum exuberantia, sive in rationis labore, sive in beneficentiæ copia. Vidi ego mulierem, clam viro, quæ usus familiæ essent pio ac salutaris furto subducentem, ac pauperibus occulte distribuentem, invitumque virum ac nescientem, necnon domesticos demerentem. Pro illo namque et familiæ augmento, natorumque incolumitate beneficentiæ opera præstabat.

23. Habet itaque et femina, nihil viro minus, tum quod ad imaginem, tum quod ad similitudinem est: quando non in homine qui foris paret, id est in corpore, sed in interno ac principaliori hæc tum intelliguntur, tum constituta sunt ac resident. Idque adeo in causa est, ut et nos ad utrosque, quasi ad unum, sermonem intendamus. Ejus vero prorsus compos efficiere benignitatis stipendiis, malorum sustinentiæ, communionis, impartitionis, mutuae fraternæque amicitiae, odii scelerum ac vitiorum; atque hoc demum, si peccati libidinum victor exstiteris. Hinc enim in ea quæ ratione carent brutasque animantes imperium provenit.

24. *Et præsent, inquit, bestiis.* Forte vero an dicas, quibusnam futurum ut præsim bestiis, ac ubi hæ mihi adsunt? Utique vero nescis, bestias quæ numerum excedant circum te esse, multamque ejusmodi turbam in te circumferre, ac in te versari continue? Parvane bestia ira et furor, cum in corde oblatrat, omnique pejus cane exacerbatur ac exæstuat? Dolus atque fraus, cum in animo delitescit, atque insidias instruit, nonne bestia vulpe sævior ursaque incicurabilior? Qui autem injuriarum procacitate præceps est, nonne palam scorpius? At qui clanculum ex insidiis ulciscitur, nonne vipera trucior? Quamnam bestiam intus animo, et in nobis ipsi non alimus, quando etiam qui et feminarum libidine æstuant, equi sunt insanientes? *Equi enim, inquit, furentes in feminas facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebant*¹⁵. In brutarum namque animantium indolem sensumque

336 sese quis transtulit, qua se libidini atque vitio necessitudine devinxit. Multæ itaque sunt in nobis bestiæ, quibus enitere ut imperio præsis. Si quidem iis quæ foris sunt præsis, quæ vero intus sunt imperio liberis, id est, non mancipatas, subditasque reliqueris, pensa animo quid cernentibus videberis, qui leonis quidem mutæ animantis victor exstiteris,

τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν· καὶ οὐδεμία παραίτησις ἐστὶ τῆ προβαλλομένη τυχὸν τῆν τοῦ σώματος ἀσθενείαν. Εἰ γὰρ καὶ ἀπλῶς ἀπαλὸν ἐπεφύκει, ἀλλὰ ἔτοιμον εἰς συμπάθειαν εὐτόνον εἰς καρτερίαν, σύντονον ἐν ἀγρυπνίαις. Ὑπεραίρει γὰρ πολὺ καὶ τῆν ἀνδρείαν φύσιν ἢ τοῦ θήλεος περὶ τὸ ἐνστατικὸν τοῦ καλοῦ καὶ καρτερικόν· καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐξισωθείη ἀνὴρ γυναικί, ἢ περὶ τῆν τῆς νηστείας καὶ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἀσκήσιν, ἢ τὸ ἐν δάκρυσι δαψιλῆς, ἢ τὸ ἐν προσευχαῖς φιλόπονον, ἢ τὸ ἐν εὐποιαῖς ἀφθονον. Εἶδον ἐγὼ γυναῖκα λάθρα τοῦ ἀνδρὸς ὑφαιρουμένην τὰ τῆς οἰκίας χρειώδη, κλοπὴν ἐπαινετὴν καὶ σωτηρίαν, καὶ πένησιν αὐτὰ ἐν τῷ λεληθότι διανέμουσαν, καὶ ἄκοντα καὶ ἀγνοοῦντα τὸν ἀνδρα καὶ τοὺς οἰκέλους εὐεργετοῦσαν· ὑπὲρ γὰρ ἐκείνου, καὶ τῆς τοῦ οἴκου ἀξίσεως, καὶ τῆς τῶν τέκνων διαμονῆς ἔδρα τῆν εὐποιάν.

23. Ἐχει τοίνυν καὶ τὸ θῆλυ, οὐχ ἴστων τοῦ ἀρρένου, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν· ἐπειδὴ μὴ ἐν τῷ ἔξωθεν φαινομένῳ ἀνθρώπῳ, ἦτοι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῷ ἔσωθεν καὶ κυριωτέρῳ ταῦτα καὶ ἐπιθεωρεῖται καὶ ἐπισυνίσταται· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ὡς πρὸς ἓνα, πρὸς ἀμφοτέρους ποιούμεθα τῆν διάλεξιν. Τοῦνο δὲ περιέσται σοι πάντως, διὰ τῆς χρηστότητος, τῆς ἀνεξικακίας, τῆς κοινωνίας, τῆς μισοπονηρίας, καὶ τοῦ κρατεῖν τῶν παθῶν τῆς ἀμαρτίας· ἐντεῦθεν γὰρ ἀκολουθεῖ καὶ τὸ ἀρχεῖν τῶν ἀλόγων.

24. Καὶ ἀρχέτωσαν, φησὶν, τῶν θηρίων. Τάχα οὖν ἔρεῖς· Καὶ ποίων μελλῶ θηρίων ἀρχεῖν; καὶ ποῦ μοι ταῦτα πάρεισιν; Ἄγνοεῖς δὲ ἄρα, ὅτι μυρία θηρία περὶ σέ, καὶ πολλὸν τοιοῦτον ὄχλον ἐν σεαυτῷ περιφέρεις, καὶ ἐντός σου διατρίβει διηνεκῶς; Μικρὸν θηρίον ἐστὶν ὁ θυμὸς, ὅποτε ὑλακτεῖ τῆ καρδίᾳ καὶ χεῖρον παντὸς κυνὸς ἀγραίνεται; ὁ δόλος δὲ, ὅταν τῆ ψυχῇ ἐμφωλεύει, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καταρτύη, οὐ θηρίον ἀλώπεκος ἀγριώτερον καὶ ἄρκτου δυσμερέστερον; ὁ δὲ δόξος εἰς ὕβριν, οὐ σκορπίος ἀντικρυσ; ὁ δὲ λάθρα ἀμυνόμενος, οὐκ ἐχλόνης χαλεπώτερος; Ποῖον θηρίον οὐκ ἐνδον καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὑποτρέφομεν, ἐπεὶ καὶ ὁ θηλυμανθῆς, ἵππος ἐστὶν ἐπιμαίνόμενος; Ἴππνοι γὰρ, φησὶ, θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἕκαστος ἐπὶ τῆν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτιζε. Μετέθηκε γὰρ ἑαυτὸν ἐπὶ τῆν τῶν ἀλόγων φύσιν, διὰ τὸ πάθος ᾧ προσωκειώθη. Πολλὰ τοίνυν θηρία ἐν ἡμῖν, ὧν ἀγωνίζου ἀρχεῖν. Εἰ γὰρ τῶν ἔξω μὲν ἀρχεῖς θηρίων, τὰ δὲ ἐνδον ἀβασίλευτα, εἴτουν ἀνυπότακτα καταλείψεις, σκόπει, τί τοῖς ὀρῶσί σε δόξεις λέοντος μὲν ἀλόγου ζώου κρατῶν καὶ καταφρονῶν αὐτοῦ τοῦ βρυχήματος, τοῦ δὲ περὶ τῆν καρδίαν θυμοῦ ἠττώμενος· καὶ πρίων μὲν τοὺς ὀδόντας, φωνὴν δὲ ἀναρθρον πολλάκις, ὑπὸ τῆς κατασχούσης μανίας, ἀφείεις· τυχὸν δὲ καὶ χεῖρας ἐκτεί-

¹⁵ Jerem. v, 8.

νων εἰς τὴν τοῦ παρεστῶτος ἄμυναν. Ἄρα οὐ παντὸς ἀρχομένου μὲν, εὐεκτοῦντος δὲ, ἀθλιώτερος ἐντεῦθεν καὶ καταγελαστότερος, ὅτι ἄρχει μᾶλλον σοῦ ὁ θυμὸς, τὸν λογισμὸν παρωσάμενος, καὶ τὴν δυναστείαν τῆς ψυχῆς παραλαβὼν, ἄγει σε ὅπου τύχοι ἴσα καὶ δέσμιοι, ὃν ἄρχοντα πάντων κατέστησεν ὁ θεός;

arreptoque animi dominatu, ac quasi vinctum quo imperium?

25. Ἄλλὰ σὺ μὲν φύλαττε τὸ δοθὲν ἀξίωμα ἄρχων ἐκτίσθης, ἄρχων παθῶν. Ἄρχε θηρίων, ἄρχε ἑρπετῶν, ἄρχε πετεινῶν. Μὴ μετεωρίζου τοῖς λογισμοῖς, μὴ κοῦφος ἔσο τῇ διανοίᾳ καὶ ἄστατος ἄρχειν γὰρ ἐκρίθης πτηνῶν, οὐχ ὁμοιοῦσθαι πτηνοῖς. Μὴ οὖν τυφωθῆς, μὴ ὑπεραθῆς, μὴ μείζω φρονήσης τῆς ἀνθρωπίνης καὶ γηίνης φύσεως· μὴ ἁπερφυσῶ ἐπαινούμενος, μὴ δόξαζε σεαυτὸν, μηδὲ μεγάλυνε τὰ σὰ, ἵνα μὴ μετὰ τῶν πτηνῶν λογισθῆς, ἐπίσης ἐκείνοις ἐπαιρόμενος, καὶ τῆδε κάκεισε τῇ πτήσει περιφερόμενος. Ἄρχε τῶν ἐν σοὶ λογισμῶν, ἵνα γένη ἄρχων τῶν ὄντων πάντων· οὕτως ἢ κατὰ τῶν ζώων δεδομένη ἀρχὴ ῥυθμίζει ἡμᾶς πρὸς τὸ ἡμῶν αὐτῶν ἄρχειν. Ἄτοπον γὰρ ἔστι βασιλευόμενον οἴκοι, ἔθνων ἄρχειν· καὶ ἄπο ἐτέρας κρατούμενον εἶσω ἐξουσίας, δημοσίᾳ πόλεως εἶναι προστάτην. Χρὴ δὲ τὰ οἰκεία πρῶτον καλῶς διαθέμενον, καὶ τὰ ἔνδον εὐταξίᾳ κοσμήσαντα, οὕτω τῶν ἐκτὸς καὶ ὀθνείων προσλαμβάνειν τὴν ἐπιστάσιαν· ἐπεὶ περιστραφήσεται παρὰ τῶν ἀρχομένων ὁ λόγος, ὅτι Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν. Λοιπὸν ἑαυτοῦς θεραπεῦσαι πρῶτον σπουδάσωμεν. Οὐδεὶς γὰρ ὅτι μὴ ἐθήρασε λέοντα κατεμέμφθη ποτέ· εἰ δὲ μὴ ἐκράτησε τοῦ θυμοῦ, ἐνεπαίχθη παρὰ παντός· ὡς ὁ μὲν μὴ δυνηθεὶς ἀγρίων περιγενέσθαι θηρίων, οὕτω μέμφεως ἄξιος· ὁ δὲ τοῦ ἐνοχλοῦντος πάθους κρατῆσαι ἠτονηκῶς, ὑπὸ κατάγνωσιν πάντως· διότι ἐκεῖνο μὲν οὐ συμβάλλεται τῷ τῆς λογικῆς ἀξιοθέντι ἀρχῆς, τοῦτο δὲ ἀναγκαῖον καὶ ὀφειλόμενον. Ὁ δὲ οἰκονομήσας ταῦτα γραφῆναι Κύριος, ὁ καὶ τὴν μικρὰν ἡμῶν καὶ ἀσθενῆ γλῶσσαν παρασκευάσας μέχρι τούτου ὑμῖν ὀμιλῆσαι, ὁ διὰ τῆς ἀσθενοῦς ἡμῶν διανοίας μεγάλους ὑμῖν θησαυροὺς ἐν τοῖς βραχείαι ἀποσκιάσμασι τῆς ἀληθείας ἐγκατασπέρας, δῶν ὑμῖν διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα, διὰ τῶν ὀλίγων σπερμάτων τὸ τέλειον τῆς γνώσεως· καὶ ἡμῖν μὲν τῆς προαιρέσεως τὸν μισθὸν ἐντελεῖ, ὑμῖν δὲ τῆς ἀπολαύσεως τῶν θείων λόγων καρπὸν πεπληρωμένον· ὅτι αὐτῷ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

inspersit, ipse vobis ex parvis magna, ex paucis seminibus perfectam scientiam tribuat: ac tum nobis ejus voluntatis cumulatum præstet præmium, tum vobis fruendorum divinorum sermonum plenum fructum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A iræ vero succumbas; ac quidem strideas dentibus, nec raro impeditam vocem et indistinctam furore correptus emittas; fors autem etiam manus ad ulationem ejus qui stat e vicino extendas. Nunquid non quovis sudito, cui sane rite habeant mentis rationes, inde miserabilior es ac dericulosior, quod ira magis imperio premit, submota ratione, libuerit trahit, cui Deus universorum concessit im-

25. Enimvero, tu quidem serva concessam dignitatem. Princeps creatus es: qui vitiis imperio præsis ac affectibus. Esto bestiis, esto serpentibus, esto volatilibus præses. Noli animo extolli. Noli esse mente levis ac instabilis. Constitutum tibi est ut præsis volueribus, non ut volueribus similis sis. Noli itaque superbia inflari, noli altius efferri, ne quam pro humana terrenaque indole majus sapias. Ne extra modum fastu tumeas laudibus acceptis. Noli teipsum laudare, nec magnifice tua efferre, ne cum volueribus computeris, qui pari illis ratione attollaris, atque huc ac illuc volatu circumferaris. Tuis ipse præsis rationibus, ut rerum omnium præses efficiaris. Eum in modum concessa nobis adversus mutas animantes imperii vis, ut nos ipsos imperio regamus componit. Absurdum namque est, ut qui penes seipsum imperio prematur, gentibus imperio præsit; quique tutus animo alteri sit mancipatus potentiæ, publice urbi patronum agere. Porro operæ pretium est ut de suis primum optime statuatur, qui eorum quæ foris sunt et extraneorum assumpturus est prælationis munus. Alioqui in tuum vertetur caput a subditis quod ita dictum est: *Medice, cura teipsum*¹⁶. Reliquum est, ut ipsi nos primum curare studeamus. Nemo enim quod leonem venatu non ceperit unquam reprehendatur; nisi vero quis iræ compos factus fuerit, ob omnibus ludibrio habetur. Quare is quidem qui feras bestias domare nequiverit, haud dum dignus vituperio est; qui autem viribus fractior fuerit, quam ut moleste ingruentes affectus vitiaque domuerit, damnationi prorsus obnoxius fuerit. Idcirco nimirum quod illud nihil conduceit ei, qui rationis principatu donatus sit, istud vero necessarium ac debitum sit. Dominus porro, cujus hæc providentia scripta sunt ac consilio; qui et concessit ut modica atque debilis lingua nostra hæc vobis loqueretur, quique adeo infirmæ mentis nostræ opera ingentes vobis thesauros, tenui veritatis adumbratione, quovis modo

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς,
ΛΟΓΟΣ Β΄.

Ὁ μὲν σοφὸς Σολομὼν, οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου σοφισθεὶς, ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν ἀνεγνωσμένοις ἀποσεμνύων τὸν ἄνθρωπον, ἐβόα λέγων· Μέγα ἄνθρωπος, καὶ τίμιον ἀτήρ ἐλεήμων. Ἐγὼ δὲ

¹⁶ Luc. iv, 13.
23.

327 *Ejusdem, de hominis structura*
ORATIO II.

Sapiens ille Salomon, non humanæ sapientiæ verbis ad suadendum compositis, sed doctrina sancti Spiritus eruditus, in his quæ paulo antea nobis lecta sunt hominem delaudans ac elogio celebrans; exclamabat, *Magna, inquit, res est homo, et pretio-*